

IEF

Pensioenfonds

Jaarverslag 2016

Inhoudsopgave

1. Voorwoord.....	3
2. Kerncijfers	4
3. Verslag van het bestuur	5
4. Verslag Visitatiecommissie	29
5. Verslag Verantwoordingsorgaan	31
6. Jaarrekening	33
Balans per 31 december	33
Rekening van baten en lasten	34
Kasstroomoverzicht	35
Toelichting algemeen	36
Toelichting op de balans.....	45
Risicobeheer	58
Toelichting op de rekening van baten en lasten	64
7. Overige gegevens	74
Resultaatbestemming volgens statuten	74
Gebeurtenissen na balansdatum.....	74
Actuariële verklaring	75
Controleverklaring van de onafhankelijke accountant.....	77
8. Trefwoorden.....	80
9. Afkortingen.....	82

1. Voorwoord

Voor u ligt het jaarverslag over 2016 van de Stichting IFF Pensioenfonds.

U vindt hierin onder meer het bestuursverslag en de jaarrekening inclusief de actuariële verklaring van de certificerend actuaaris en de controleverklaring van de onafhankelijke accountant. Ook het verslag van de visitatiecommissie is opgenomen.

In het jaar 2016 waren er geen grote wijzigingen in wetgeving en ook geen ingrijpende reglementswijzigingen. Daardoor was 2016 een relatief rustig jaar.

Wat 2016 wel bijzonder maakte, was het feit dat na meer dan 10 jaar Joop van Kippersluis de voorzittershamer heeft neergelegd en afscheid heeft genomen als actief bestuurder van het IFF pensioenfonds.

Namens het bestuur willen we hierbij Joop nogmaals bedanken voor zijn jarenlange inzet en enorme betrokkenheid bij het fonds, de opzet van de nieuwe pensioenregeling en de uitbesteding van de pensioenadministratie bij Blue Sky Groep.

Dit jaarverslag voorziet in de zakelijke communicatie richting toezichthouders en financiële relaties. Het is uiteraard voor iedereen, dus ook voor deelnemers, beschikbaar. Daarnaast zullen deelnemers via andere kanalen een toelichting krijgen op de activiteiten en resultaten van het pensioenfonds in 2016.

Wij spreken als bestuur onze dank uit aan eenieder die zich in het afgelopen jaar voor ons pensioenfonds heeft ingezet. Wij hebben grote waardering voor de inzet en toewijding van alle betrokkenen.

C.A. Wisse
Voorzitter

F.T. van der Aa
Secretaris

2. Kerncijfers

(bedragen in duizenden euro's)

	2016	2015	2014	2013	2012
Deelnemers					
Aantal actieve deelnemers	998	981	957	950	932
Aantal gewezen deelnemers	735	692	672	694	722
Aantal pensioengerechtigden	526	527	515	523	527
Totaal	2.259	2.200	2.144	2.167	2.181
Pensioenactiviteiten					
Premie werkgeversdeel	6.523	6.673	7.100	7.640	7.328
Premie werknemersdeel	<u>1.378</u>	<u>1.589</u>	<u>1.905</u>	<u>1.709</u>	<u>1.513</u>
Totaal premies risico pensioenfonds	7.901	8.262	9.005	9.349	8.841
Premies risico deelnemers	23	91	128	129	107
Inkomende waardeoverdrachten	395	243	1.294	1.099	294
Uitgaande waardeoverdrachten	133	384	19	774	123
Pensioenuitkeringen	8.484	8.310	8.313	8.312	8.143
Vermogen					
Stichtingskapitaal en reserves	45.554	34.712	50.926	26.729	21.806
Technische voorz risico pensioenfonds	311.685	285.379	270.555	230.363	238.026
Technische voorz risico deelnemers	1.406	1.427	1.467	1.190	1.172
Dekkingsgraad					
Nominale dekkingsgraad	114,5%	112,1%	118,8%	111,6%	109,2%
Beleidsdekkingsgraad	112,0%	113,8%	115,6%	n.v.t.	n.v.t.
Vereiste dekkingsgraad volgens FTK	115,3%	116,5%	110,7%	111,6%	112,5%
Beleggingen					
Vastgoed en aandelen	87.359	82.886	81.918	74.985	76.467
Vastrentende waarden ¹	271.093	242.821	240.710	180.676	177.134
Derivaten, per saldo	-238	181	-329	243	141
Totaal	358.214	325.888	322.299	255.904	253.742
Resultaat beleggingen					
Totaal beleggingsopbrengsten	37.640	-1.384	62.902	-4.012	25.383
Rendement beleggingen	11,82%	-0,3%	24,1%	-1,5%	10,7%

¹ Inclusief beleggingen ter afdekking renterisico (vastrentende waarden en rentederivaten)

3. Verslag van het bestuur

Algemene informatie

Juridische structuur

De Stichting IFF Pensioenfonds - hierna te noemen IFF Pensioenfonds – is opgericht in 1941, heeft haar statutaire zetel in Hilversum en is ingeschreven bij het stichtingenregister van de Kamer van Koophandel te Almere nummer 41192479.

Adresgegevens

Correspondentieadres: Postbus 309, 1200 AH Hilversum
Telefoon: 035 – 688 39 11
E-mail: pensioenfonds@iff.com

De statuten zijn laatstelijk gewijzigd op 2 december 2015.

Het IFF Pensioenfonds is een ondernemingspensioenfonds dat is aangesloten bij de Pensioenfederatie.

Op basis van een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling en een vrijwillige aanvullende regeling bouwen de deelnemers een financiële aanspraak op voor de gevolgen van pensionering en overlijden.

Statutaire doelstelling

Het IFF Pensioenfonds draagt de verantwoordelijkheid voor een goede uitvoering van de pensioenregelingen voor actieve deelnemers, gewezen deelnemers en gepensioneerden in overeenstemming met de bestaande wet- en regelgeving.

Statutair is de doelstelling als volgt geformuleerd: het treffen van de pensioenvoorzieningen ter zake van ouderdom en overlijden voor degenen die als deelnemer zijn aangemeld, in overeenstemming met de reglementen in de ruimste zin genomen.

Hiertoe heeft het IFF Pensioenfonds een overeenkomst gesloten met International Flavors & Fragrances I.F.F. (Nederland) B.V. (hierna te noemen: IFF).

Het IFF Pensioenfonds voert een beleid dat in overeenstemming is met de statutaire doelstelling. Dit beleid is vastgelegd in beleidsdocumenten waarvan de actuariële en bedrijfstechnische nota (ABTN) de belangrijkste is. Deze ABTN is voor het laatst geactualiseerd in juni 2016 en is van toepassing sinds 1 juli 2016.

In 2016 heeft het bestuur de missie en visie van het pensioenfonds heroverwogen en opnieuw geformuleerd.

Missie

Het IFF Pensioenfonds wil binnen de regeling die de sociale partners hebben afgesproken een zo optimaal mogelijke uitkering verzorgen middels een zelfstandig Pensioenfonds voor (gewezen) deelnemers, gepensioneerden en nabestaanden.

Visie

Het IFF Pensioenfonds wil een goede uitkering kunnen verzorgen, die koopkrachtbestendig is en die in lijn is met de pensioenambities, die de sociale partners van IFF hebben afgesproken.

Financiële koers

Daartoe dienen te allen tijde voldoende financiële middelen beschikbaar te zijn.

Om dit te realiseren, volgt het IFF Pensioenfonds een beleggingsstrategie, die is gericht op het behalen van voldoende rendement zonder onnodige risico's te nemen.

Maatschappelijk verantwoord beleggen speelt hierbij een steeds belangrijker rol.

Communicatie en Transparantie

Vertrouwen in het IFF Pensioenfonds kan alleen gerealiseerd worden door evenwichtige, transparante, begrijpelijke en tijdige communicatie naar desbetreffende belanghebbenden, over stand van zaken in het fonds, en wijzigingen in wet en regelgeving die van invloed zijn op het fonds.

Door inzet van verschillende communicatiemiddelen voorziet het fonds de deelnemers van een informatiestroom, waarmee zij inzicht kunnen krijgen in de bijdrage die de pensioenregeling levert aan hun persoonlijke pensioenambities.

Integer & Professioneel Bestuur

Het behartigen van de belangen van alle stakeholders staat voor het bestuur van het Pensioenfonds voorop. Evenwichtigheid in besluitvorming, waarbij deze belangen zorgvuldig worden beoordeeld en afgewogen, vormen de basis van een integer bestuur. Elk bestuurslid is verantwoordelijk voor de belangen van alle deelnemers gezamenlijk en moet zonder ruggespraak, onafhankelijk besluiten kunnen nemen. Dit is vastgelegd in een functieprofiel voor bestuursleden. De professionaliteit wordt middels individuele evaluaties en een groepsevaluatie jaarlijks getoetst. Daarnaast wordt middels een opleidingsplan continu het kennisniveau en de aanscherping van competenties bevorderd.

Zelfstandigheid

Het bestuur en de werkgever onderschrijven de ambitie om het pensioenfonds zelfstandig te besturen. Een zelfstandig pensioenfonds wordt gezien als meerwaarde voor IFF. Een zelfstandig pensioenfonds is in lijn met en gebaseerd op de kernwaarden van IFF, een hoge mate van betrokkenheid, passie, creativiteit en expertise.

Door steeds hogere vereisten aan de professionalisering van het besturen van een pensioenfonds is het noodzakelijk alternatieven voor een zelfstandig pensioenfonds te blijven evalueren.

Uitgangspunten

IFF wil een marktconforme pensioenvoorziening aanbieden. Het IFF Pensioenfonds is verantwoordelijk voor de uitvoering van de afspraken die de sociale partners hierover hebben gemaakt en voor hetgeen de wetgever voorschrijft.

Naast de formele taken en verantwoordelijkheden hanteren de organen van het IFF Pensioenfonds de volgende uitgangspunten bij de uitvoering van hun werkzaamheden:

- Kennis en kunde van het collectief waarborgen.
- Continuïteit waarborgen.
- Integriteit van mensen/beslissingen/keuzes.
- Openheid en transparantie in communicatie.
- Commitment.

Samenstelling van bestuur

Het IFF Pensioenfonds heeft een paritair samengesteld bestuur dat zich terzijde laat staan door externe actuarissen, een externe accountant, diverse commissies en een verantwoordingsorgaan. Zelf heeft het IFF Pensioenfonds geen personeel in dienst.

Het bestuur is samengesteld uit 3 vertegenwoordigers van de werkgever, 2 vertegenwoordigers van de werknemers, en 1 vertegenwoordiger van de gepensioneerden. De zittingsperiode van de bestuursleden is 6 jaar en begint in principe per 1 mei.

In mei 2016 liep de bestuurstermijn van voorzitter Joop van Kippersluis af en is hij opgevolgd door Kees Wisse. In september heeft Hans Leijts zijn functie neergelegd en is opgevolgd door Ilse Brundel. Wij danken Joop en Hans voor hun jarenlange inzet voor en inbreng in het fonds.

Conform de statuten, reglementen en ABTN van het IFF Pensioenfonds heeft het bestuur de volgende taken en verantwoordelijkheden:

- Het algemeen beleid van het fonds vaststellen. Via een mandaat heeft ze de volgende taken en verantwoordelijkheden gedelegeerd aan het dagelijks bestuur:
 - Beleids- en bestuurprocedures en processen vormgeven en vastleggen.
 - Het fonds aansturen.
 - De risico's op de korte en lange termijn beheersen.
- Alle besluitvorming binnen het fonds.
- Verantwoording afleggen aan het Verantwoordingsorgaan.

Huidige samenstelling

Op 31 december 2016 was het Bestuur als volgt samengesteld:

Bestuurslid	Benoemd door	Functie	Aftredend
ir. C.A. Wisse	Directie	Voorzitter	2022
F.T. van der Aa	Ondernemingsraad	Secretaris	2021
Mevr. drs. H.E. Niekus-van Waveren	Directie	Penningmeester	2020
drs. J.A. Ambergen	Directie	Lid	2019
Mevr. E.G.M. Brundel	Ondernemingsraad	Lid	2022
G.P.C. Aarts	Gepensioneerden	Lid	2018

Dagelijks bestuur en dagelijkse leiding

Het dagelijks bestuur van het pensioenfonds wordt gevormd door de voorzitter, de penningmeester en de secretaris. Bij de uitoefening van hun functie worden zij ondersteund door het secretariaatsbureau en externe adviseurs.

Conform de statuten, reglementen en ABTN van het pensioenfonds heeft het dagelijks bestuur de volgende taken en verantwoordelijkheden:

- Het fonds besturen en het dagelijks beleid bepalen binnen het mandaat dat ze van het bestuur heeft gekregen.
- Besluiten van het bestuur voorbereiden en uitvoeren.
- De activiteiten van het fonds beheren en het uitbestedingsbeleid uitvoeren binnen het mandaat dat ze van het bestuur heeft gekregen en voor zover dat is toegestaan door de wet- en regelgeving.
- Zorgen dat de statuten en reglementen en de overige juridische documenten van het fonds binnen de gestelde termijnen voldoen aan de wet- en regelgeving.
- Het bestuur adviseren.
- Het fonds vertegenwoordigen met inachtneming van de wet- en regelgeving.
- Toezien op het uitvoeren van de financiële administratie.

Verantwoordingsorgaan

Het bestuur legt verantwoording af aan het Verantwoordingsorgaan (VO). Het VO bestaat uit drie leden: 1 namens de werkgever, 1 namens de werknemers en 1 namens de gepensioneerden. In 2016 is Kees Wisse teruggetreden als voorzitter van het VO en opgevolgd door Reina Munting.

De zittingsperiode van de leden van het Verantwoordingsorgaan is 6 jaar en begint in principe per 1 mei. Op 31 december 2016 was het Verantwoordingsorgaan als volgt samengesteld:

Verantwoordingsorgaan	Benoemd door	Functie	Aftredend
Mevr. R. Munting	Ondernemingsraad	Voorzitter	2022
Mevr. A.M.S. Dekeling	Directie	Secretaris	2022
P. van Berge	Gepensioneerden	Lid	2020

Het verslag van het Verantwoordingsorgaan staat op pagina 31 en 32 van dit jaarverslag.

Vermogensbeheerders

Het IFF Pensioenfonds werkt voor het beheer van de beleggingsportefeuille samen met de onderstaande externe vermogensbeheerders.

- **Vastrentende waarden:** Robeco Institutional Asset Management en M&G.
- **Onroerend goed:** CBRE Real Estate.
- **Aandelen:** BlackRock Advisors.

Deze vermogensbeheerders zijn verantwoordelijk voor de selectie en de timing van de transacties in de door hen beheerde portefeuilles binnen de geldende mandaten. Zij worden aangestuurd door de voorzitter en de secretaris van de Beleggingsadviescommissie (BAC), die opereren binnen hun mandaat van het bestuur.

De resultaten van de vermogensbeheerders worden, voor zover de gegevens dan al beschikbaar zijn, op tweewekelijkse basis gevolgd en besproken door de rentecommissie. Op maandbasis ontvangt het bestuur een rendementsanalyse van Blue Sky Group. Daarin wordt het rendement van de beleggingen van het IFF Pensioenfonds afgezet tegen een bijbehorende benchmark.

Uitvoeringsorganisatie

De uitvoering van de pensioen- en de financiële administratie is uitbesteed aan Blue Sky Group. Daarnaast verricht Blue Sky Group operationele actuariële werkzaamheden, zoals het opstellen van de dekkingsgraadberekening, het opstellen van de premienota, berekening van de jaarlijkse afkoop- en flexibiliseringsfactoren, het actuarieel jaarwerk en het opstellen van de verslagstaten ten behoeve van De Nederlandsche Bank. Met Blue Sky Group is een uitbestedingsovereenkomst gesloten.

Externen

Het IFF Pensioenfonds wordt geadviseerd en ondersteund door onderstaande externe partijen:

- Accountant: PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.
- Waarmerkend actuaire: Milliman Pensioenen.
- Adviserend actuaire: Willis Towers Watson Netherlands B.V.
- Adviseur BAC: Willis Towers Watson Netherlands B.V.
- Pensioenjurist: Willis Towers Watson Netherlands B.V.
- Secretariële ondersteuning: TXT & PR Myra Prinsen.

Financiële informatie

De premies zijn voor 2016 als volgt berekend:

Feitelijke premie	€ 7.901 duizend
Kostendeekkende premie	€ 8.963 duizend
Gedempte kostendeekkende premie	€ 7.529 duizend

De feitelijke premie is de premie die IFF en de deelnemers werkelijk hebben betaald aan het fonds (werkgeversdeel € 6.523 duizend, werknemersdeel € 1.378 duizend).

De kostendeekkende premie is de berekende premie rekening houdend met de DNB rentetermijnstructuur per 31 december 2016.

De gedempte kostendeekkende premie is de minimaal te ontvangen premie, waarbij rekening gehouden wordt met de marktrente over de drie jaren voorafgaand aan het boekjaar.

De samenstelling van de kostendeekkende premies is toegelicht onder noot 14 bij de toelichting op de Staat van baten en lasten.

De feitelijke premie over 2016 is lager dan de feitelijke premie in 2015, dit ondanks een stijgend deelnemersbestand. Dit hangt samen met de wijziging van de pensioenregeling medio 2015, toen een bovengrens aan de middelloonregeling werd ingevoerd. In 2015 heeft dit een verlagend effect op de premie over een half jaar en in 2016 heeft dat effect op een heel jaar.

Kosten

De kosten worden gesplitst in kosten voor de pensioenuitvoering en kosten voor vermogensbeheer

Pensioenuitvoeringskosten

Op grond van de Overeenkomst Pensioenreglement worden alle kosten van de pensioenregeling, met uitzondering van de kosten voor vermogensbeheer en de kosten van de adviseur van de BAC, voldaan door IFF. De kosten van het pensioenbeheer bedragen in 2016 € 599 duizend oftewel € 393 per deelnemer. Deze kosten komen direct ten laste van IFF. Zou IFF deze kosten niet betalen dan zouden deze aan de kostendeekkende premie moeten worden toegevoegd. Daarnaast zijn een aantal bestuurs- en commissieleden in dienst van IFF. De geschatte waarde hiervan is in 2016 € 200 duizend.

Kosten vermogensbeheer

De totale kosten van het vermogensbeheer bedragen € 1.886 duizend ofwel 0,53% (2015: 0,52%) van het gemiddeld belegd vermogen. Deze kosten komen ten laste van het rendement.

De kosten vermogensbeheer zijn als volgt te specificeren:

	Totaal (* 1000)	Als % van het gemiddeld belegd vermogen
Manager/service provider	1.474	0,41%
Bewaarbank	133	0,04%
Interne kosten	43	0,01%
Overige kosten	236	0,07%
Totaal	1.886	0,53%

De vermogensbeheerkosten van een pensioenfonds hangen samen met de beleggingsstrategie die het fonds hanteert en de wijze waarop deze wordt geïmplementeerd. Omdat het fonds geen actief beleggingsbeleid voert, kunnen de kosten relatief laag blijven. Het streven van het pensioenfonds is dat

de kosten van het vermogensbeheer marktconform zijn; middels benchmarking wordt gecontroleerd en bevestigd dat dit daadwerkelijk zo is. De kosten worden gedreven door de strategische beleggingsmix, en zijn een mix van actief en passief beheerde fondsen.

De vermogensbeheerkosten per beleggingscategorie:

	Beheerskosten	Transactiekosten	Totaal
Vastgoed	411	0	411
Aandelen	119	5	124
Vastrentende waarden	710	0	710
Beleggingen ter afdekking renterisico	347	24	370
Niet toegerekende kosten	298	0	298
Totaal	1.886	28	1.914

Een nadere detaillering van de vermogensbeheerkosten staan op pagina 70 tot en met 72 van dit jaarverslag.

Dekkingsgraad

	Beleids dekkingsgraad*)	Nominale dekkingsgraad*)	Vereist vermogen*)	Reserve positie
Ultimo eerste kwartaal	112,3%	110,5%	115,6%	-3,3%
Ultimo tweede kwartaal	111,4%	113,5%	115,1%	-3,7%
Ultimo derde kwartaal	111,5%	112,3%	115,0%	-3,5%
Ultimo vierde kwartaal	112,0%	114,5%	115,3%	-3,3%

Ultimo	2016	2015	2014	2013	2012
Dekkingsgraad*	114,5%	112,1%	118,8%	111,6%	109,2%
Vereist vermogen	115,3%	116,5%	110,7%	111,6%	112,5%
Reservepositie	-0,8%	-4,4%	8,1%	0,0%	-3,3%
Beleidsdekkingsgraad**	112,0%	113,8%	115,6%	-	-

* zoals aan DNB gerapporteerd.

** Beleidsdekkingsgraad: De gemiddelde nominale dekkingsgraad van de laatste 12 maanden. Met ingang van ultimo 2015 is zowel de nominale dekkingsgraad als ook de beleidsdekkingsgraad vastgesteld inclusief de APR.

Toeslagverlening

Het pensioenfonds heeft per 1 januari 2017 geen indexatie toegekend.

De stijging van de afgeleide consumentenprijsindex tussen oktober 2015 en oktober 2016 bedroeg 0,40%. Met de laatst bekende beleidsdekkingsgraad van 111,5% en geschatte dekkingsgraad (op 30 september 2016) heeft de adviserend actuaire berekend dat de maximale toekomstbestendige toeslagverlening per 1 januari 2017 slechts 0,06% bedraagt. Het bestuur heeft vastgesteld dat een dergelijke geringe toeslagverlening geen substantiele bijdrage levert aan de financiële positie van de deelnemers. Daarom is de indexatie niet toegekend.

Voor verdere informatie over de beleggingsresultaten en de beleggingsportefeuille wordt verwezen naar de Beleggingenparagraaf op pagina 22 tot en met 24.

Risicomanagement

Het bestuur is verantwoordelijk voor het realiseren van de doelstellingen van het fonds. Het bereiken van die doelstellingen kan continu in gevaar komen door risico's van binnen en buiten de organisatie. Risicomanagement staat dan ook nadrukkelijk op de agenda van het bestuur. Het bestuur moet een actueel en volledig beeld hebben van alle relevante risico's en zorgen voor gepaste beheersmaatregelen. Dit vloeit voort uit eisen ten aanzien van een beheerste en integere bedrijfsvoering zoals opgenomen in de Pensioenwet.

Risico- en beheersingscategorieën

Het bestuur heeft de dagelijkse uitvoering van het risicomanagement gedelegeerd aan de BAC voor financiële risico's en aan het dagelijks bestuur voor niet-financiële risico's. Deze twee onderscheidende categorieën zijn ontleend aan FIRM, een methode die onderscheid maakt in verschillende risicocategorieën. Het IFF Pensioenfonds kent de volgende hoofdrisico's:

Financiële risico's

- Solvabiliteitsrisico
- Liquiditeitsrisico
- Verzekeringsrisico
- Overige risico's balansbeheer

Niet-financiële risico's

- Uitbestedingsrisico
- Omgevingsrisico
- IT risico
- Integriteitsrisico
- Juridisch risico

Voor een volledige beschrijving van de risico- en beheersingscategorieën, wordt verwezen naar het "Risicomanagementplan", dat onderdeel is van de ABTN. Alle 30 geïdentificeerde risico's worden omschreven, alsmede voor ieder risico kans en impact, de management respons, residu risico en monitoring en rapportering. Ook risicobeleid en risicohouding worden toegelicht in dit document.

Monitoring van Risico's

Het risicoregister is een samenvatting van alle financiële risico's met risiconiveau (hoog, midden of laag), rapportering en commentaar. Iedere bestuursvergadering wordt het register geactualiseerd, besproken en beoordeeld. De niet-financiële risico's worden minimaal eenmaal per jaar in het bestuur besproken. De Auditcommissie ziet toe op de werking van het risicobeheersings- en controlesysteem.

De belangrijkste risico's voor het IFF Pensioenfonds

Er zijn momenteel 3 financiële risico's beoordeeld als hoog:

- Solvabiliteitsrisico: het risico dat de ambitie niet meer gerealiseerd kan worden doordat de solvabiliteit, dus de dekkinggraad, ontoereikend wordt. De belangrijkste drivers achter het solvabiliteitsrisico zijn momenteel:
 - o Rente Risico: het risico van verlies van solvabiliteit door rentedalingen of draaiingen van de rentecurve vanwege het verschil in de (gemiddelde) looptijden van de (nominale) pensioenverplichtingen en de vastrentende beleggingen, alsmede vanwege het verschil in omvang van de pensioenverplichtingen ten opzichte van de vastrentende beleggingen. Het renterisico is voor het grootste deel afgedekt volgens een staffel op basis van renteniveau middels een Liability Driven beleggingsfonds (het Robeco LDI40 fonds). Op basis van de marktrente bedraagt de effectiviteit van de afdekking ultimo 2016 ongeveer 65% binnen de gestelde bandbreedte van 60% tot 70%. De rentecommissie monitort tweewekelijks het renterisico en rapporteert aan het bestuur.
 - o Koersrisico zakelijke waarden: het risico dat door koersverliezen of tegenvallende rendementen op zakelijke waarden (o.a. aandelen en vastgoed) de solvabiliteit van het pensioenfonds onder

druk komt en de indexeringsambitie ongerealiseerd blijft. De beleggingen vinden plaats via fondsen. Zowel bij aandelen als onroerend goed is binnen de portefeuilles een sterke geografische en sectorale spreiding aangebracht. De prestaties van portefeuilles worden op maandbasis gemonitord aan de hand van gegevens die de vermogensbeheerders zelf aanleveren en die een onafhankelijke partij, BSG, vergelijkt met de benchmark.

Het totale solvabiliteitsrisico wordt periodiek middels een ALM studie geanalyseerd. Daarnaast wordt sinds eind 2016 een maandelijks dashboard opgesteld waar ook de gevoeligheid voor rente en aandelenkoersen wordt weergegeven, onderstaand de weergave van december 2016.

UFR		Renteverandering (parallel)				
		-1,0%	-0,5%	0,0%	0,5%	1,0%
Verandering Aandelen	-25%	106,0%	107,7%	109,7%	112,3%	115,2%
	-12,5%	108,1%	109,9%	112,2%	114,9%	118,0%
	0	110,1%	112,1%	114,6%	117,6%	120,9%
	12,5%	112,1%	114,4%	117,1%	120,2%	123,8%
	25%	114,2%	116,6%	119,5%	122,9%	126,7%

Bij de niet-financiële risico's vormt op dit moment het IT-risico, en met name cybercrime, het voornaamste risico. Hier heeft de audit commissie een uitgebreide review van de beveiligingsprocedures met de Blue Sky Group, uitvoerder van de administratie, uitgevoerd.

Bestuursaangelegenheden

In 2016 is het bestuur 10 keer in vergadering bijeengekomen. Het Dagelijks Bestuur vergaderde 20 maal. Het afgelopen jaar is veel aandacht besteed aan het opnieuw formuleren van missie, visie en strategie. Daarnaast was een aandachtspunt de verbetering van de besluitvorming door het opstellen van een vragenlijst evenwichtige belangenbehartiging en factsheet.

Rendement

Het fonds heeft een rendement over 2016 behaald van 11,8%. Alle beleggingscategorieën hebben positief bijgedragen aan het resultaat: aandelen 8,5%, vastrentende waarden 13,7%, onroerend goed 5,3%.

Beleidsdekkingsgraad lager dan vereiste dekkingsgraad

Omdat de beleidsdekkingsgraad gedurende geheel 2016 lager was dan de vereiste dekkingsgraad, was er het hele jaar sprake van een tekort. Het IFF Pensioenfonds heeft daarom in maart 2016 een geactualiseerd herstelplan ingediend bij De Nederlandsche Bank. Op grond van deze nieuwe berekeningen, kan worden vastgesteld dat het nog steeds mogelijk is om op basis van overrendement uit het reservetekort te komen. Er zijn dus geen aanvullende maatregelen nodig als premieverhoging, niet meer indexeren, of korting op aanspraken.

Risicohouding en haalbaarheidstoets

In 2016 is opnieuw een haalbaarheidstoets (HBT) uitgevoerd. Via de HBT, die sinds 2015 elk jaar wordt uitgevoerd, wordt nagegaan of een pensioenfonds zal slagen in haar ambities voor indexatie. De toets beoordeelt in hoeverre de risicohouding van het pensioenfonds past bij de verwachtingen tot koopkrachtbehoud.

Het IFF Pensioenfonds heeft in 2015 de volgende grenzen voor de risicohouding vastgesteld:

- Vasthouden aan de ambitie die het IFF Pensioenfonds altijd heeft gehad: te weten op lange termijn 80% van de prijsinflatie kunnen indexeren. Dit vergt een te verwachten pensioenresultaat van ten minste 90%.
- Een relatieve afwijking van het te verwachten pensioenresultaat in een slechtweerscenario van maximaal 20%.

Voor de toets in 2016 zijn enkele uitgangspunten veranderd. De voornaamste veranderingen betreffen:

- De startdekkingsgraad van waaruit gerekend moet worden: die is gedaald van 117,1% per 1 januari 2015 naar 111,6% per 1 januari 2016.
- De toeslagverlening was vorig jaar gemaximeerd op 80% van de prijsinflatie. Dit jaar is de maximale toeslag verhoogd in lijn met de ABTN en zoals toegepast in de ALM-studie van dit jaar (de volledige prijsinflatie tot maximaal 4%).

Dit heeft geleid tot betere uitkomsten:

- Het te verwachten pensioenresultaat valt in de haalbaarheidstoets van 2016 6% hoger uit: namelijk 99% tegenover 93% in 2015. Daarmee wordt ruim voldaan aan de grens van minimaal 90%.
- Het pensioenresultaat in een slechtweerscenario nam toe, met 1% (van 76% naar 77%).
- Het verschil tussen beide percentages, dus de relatieve afwijking werd groter; 22% (tegenover 18% in 2015). Dit komt doordat het te verwachten pensioenresultaat harder steeg dan het pensioenresultaat in het slechtweerscenario. Dat is een gunstige ontwikkeling, maar daarmee wordt niet meer voldaan aan de grens van maximaal 20% relatieve afwijking.

Het bestuur van het IFF Pensioenfonds is tevreden over het hogere te verwachten pensioenresultaat aangezien dit op termijn meer mogelijkheden tot indexatie geeft. In de goede scenario's kan volgens de

HBT 2016 meer worden geïndexeerd, terwijl in de slechte scenario's de indexatiemogelijkheden beperkt blijven. Het bestuur vindt de hierdoor ontstane grotere relatieve afwijking alleszins acceptabel en heeft in overleg met de sociale partners de grenzen als volgt aangepast:

- Verwacht pensioenresultaat: 90%
- Relatieve afwijking in slechtweersscenario: 25%

Deskundigheid bestuursleden

Het bestuur houdt eenmaal per jaar een zelfevaluatie. Deze evaluatie heeft plaatsgevonden op 24 juni 2016 onder leiding van Bart Draese (Regional Manager Learning & Organization Development bij IFF). Het gaat bij de zelfevaluatie om inzicht in hoe het bestuur als geheel functioneert: wat ging er goed het afgelopen jaar en waar moet het bestuur het komende jaar aan werken. De bestuursleden zijn van mening dat zo'n evaluatie nuttig is en bijdraagt aan het onderhouden van goede onderlinge relaties en het voorkomen van onderhuidse spanningen. Naar aanleiding van de zelfevaluatie worden ieder jaar een aantal aandachtspunten geformuleerd voor het komende jaar.

Behalve het functioneren van het bestuur komt ook deskundigheid inzake het pensioenstelsel aan de orde. Alle bestuursleden hebben minimaal het vereiste Deskundigheidsniveau 1. Een aantal zit op niveau 2 en er wordt naar gestreefd om op alle deskundigheidsgebieden minimaal 2 bestuursleden op Deskundigheidsniveau 2 te brengen. Daarnaast wordt het bestuur elke vergadering bijgestaan door de externe deskundige mevrouw drs. M. Kloek AAG van Willis Towers Watson B.V.

Het bestuur stelt alle medewerkers, bestuursleden en andere direct bij het pensioenfonds betrokken personen in de gelegenheid om hun deskundigheid op peil te houden of uit te breiden middels vakliteratuur, seminars en cursussen.

Commissies

Ter ondersteuning van het bestuur kent het IFF Pensioenfonds de volgende commissies:

Beleggingsadviescommissie (BAC)

De BAC ondersteunt het bestuur bij het opstellen en uitvoeren van het strategisch beleggingsbeleid. Deze commissie heeft een voorbereidende en adviserende rol en voert het door het Bestuur vastgestelde strategisch beleggingsbeleid uit. Begin 2016 is een ALM studie uitgevoerd. Naar aanleiding daarvan is geconstateerd dat er geen aanleiding is om het strategische beleggingsbeleid te wijzigen. Wel is in 2016 een uitgebreide evaluatie gedaan van de vastgoedportefeuille en is een voorstel tot aanpassing gedaan aan het bestuur. Daarnaast heeft de BAC een voorstel gemaakt voor het beleggingsplan 2017.

De BAC wordt ondersteund door een externe adviseur in de persoon van drs. M. Iglesias del Sol van Willis Towers Watson B.V.

Audit commissie

De Audit commissie heeft als belangrijkste taak het monitoren van het uitbestedingscontract en de SLA met de uitvoeringsorganisatie. Daarnaast richt de commissie zich op de werking van de risicobeheersings- en controlesystemen van het pensioenfonds. In 2016 is dit verder geprofessionaliseerd. Veel aandacht was er voor het IT-risico. Tijdens het jaarlijkse bezoek aan de uitvoeringsorganisatie is hier ook uitgebreid over gesproken.

Communicatiecommissie

De Communicatiecommissie ondersteunt het bestuur bij het uitvoeren van het communicatiebeleid. Het communicatiebeleidsplan wordt door de commissie voorbereid en, na goedkeuring door bestuur en VO,

uitgewerkt in een jaarlijks communicatiewerkplan. De communicatiecommissie wordt ondersteund door communicatieadviseurs van de Blue Sky Group.

Rentecommissie

Vanuit de BAC is in 2011 een Rentecommissie – bestaande uit de voorzitter, de secretaris en de extern adviseur van de BAC – gevormd om de rente te monitoren. Omdat de rentesituatie in 2016 nog niet was verbeterd, is de commissie ook in het verslagjaar voortgezet. Op tweewekse basis hebben de leden de renteontwikkeling en de renteafdekking gemonitord. Hun bevindingen en adviezen koppelden zij terug naar het bestuur.

Verkiezingscommissie

Deze commissie wordt actief indien er in het bestuur of het verantwoordingsorgaan een nieuwe vertegenwoordiger vanuit de gepensioneerden moet worden gekozen. Eind 2016 is deze commissie van start gegaan met de voorbereiding voor het kiezen van een nieuwe vertegenwoordiger van de gepensioneerden in het VO.

Klachten- en geschillenregeling

Het IFF Pensioenfonds beschikt niet over een vaste klachten- en geschillencommissie. Het huishoudelijk reglement regelt hoe omgegaan moet worden met klachten en geschillen. In die Reglementen is, als aparte paragraaf, Regeling Geschillen en Klachten opgenomen. In 2016 is er 1 klacht geweest. Deze is door het bestuur opgepakt en naar tevredenheid van de deelnemer afgehandeld.

Er is in 2016 geen sprake geweest van boetes, dwangsommen of het aanstellen van een bewindvoerder in het kader van artikel 96 van de Pensioenwet.

Naleving wet- en regelgeving

Sinds 2006 kent het pensioenfonds een Aanvullend Pensioen Reglement (APR), dat de deelnemers de mogelijkheid biedt om jaarlijks in december een extra storting te doen om het pensioen aan te vullen. Echter, door wijzigingen in de fiscale wet- en regelgeving is deze bijstortmogelijkheid sterk ingeperkt. Daarnaast is sinds 2016 de Wet Verbeterde Premieregeling van kracht. Deze regeling stelt specifieke eisen aan de administratie van DC regelingen. Zo zijn pensioenaanbieders nu verplicht beleggingsrisico's in de APR aan te passen aan de leeftijd van de deelnemer (hoe hoger de leeftijd hoe lager het risico mag zijn). Dit om negatieve beleggingsrisico's op latere leeftijd te verkleinen. Gezien de relatief kleine omvang zijn de complexiteit en kosten die verbonden zijn aan het continueren van de APR in de huidige vorm niet op te brengen door het geringe aantal deelnemers.

De stopzetting van de APR is door de werkgever in samenspraak met de ondernemingsraad en vakbonden tot stand gekomen. De ondernemingsraad en vakbonden hebben ingestemd met de wijzigingen. Eind 2016 konden de deelnemers de laatste storting doen, na goedkeuring door de DNB wordt het APR kapitaal via een collectieve waardeoverdracht in 2017 omgezet in ouderdomspensioen.

Communicatie

In 2016 is op diverse wijzen met de deelnemers gecommuniceerd. In januari 2016 is de website www.IFFpensioenfonds.nl gelanceerd. In de toekomst zal deze website worden uitgebreid met een persoonlijke pensioenplanner en zal dan een centrale rol spelen in de digitale communicatie naar deelnemers. Alle communicatie-uitingen, zoals de website, de startbrieven en de Pensioen Updates zijn in 2016 geijkt aan Pensioen1-2-3. Met de startbrief wordt inmiddels ook de pensioenvergelijker meegestuurd, die het voor nieuwe deelnemers makkelijker maakt om de pensioenregeling van IFF te vergelijken met die van vorige werkgevers. Er is in thema-uitgaven gecommuniceerd over de resultaten van 2015, het jaarlijkse pensioenoverzicht en de keuzes rondom pensioendatum. Ook werden deelnemers bij het bereiken van een bepaalde leeftijd nog eens apart geattendeerd op het belang om stil te staan bij hun situatie na pensioneren. In september zijn weer bijeenkomsten georganiseerd in Tilburg

en Hilversum om het Uniform Pensioen Overzicht (UPO) toe te lichten. In de uitvoering van het communicatiebeleid wordt nauw samengewerkt met de uitvoerder van de pensioenadministratie.

Oordeel auditcommissie

Het bestuur van het pensioenfonds heeft een auditcommissie ingesteld om de uitbestedingsrelatie met de uitvoerder te monitoren. Tevens ziet de auditcommissie toe op de werking van het risicobeheersings- en controlesysteem. In 2016 heeft de auditcommissie weer intensief contact gehad met de uitvoerder met de SLA-rapportage als uitgangspunt. Ook is veel aandacht besteed aan de beheersing van het IT risico bij de uitvoerder. In het najaar van 2016 is een uitgebreid auditbezoek afgelegd bij de uitvoerder, waarbij opnieuw de SLA is besproken maar waarbij ook het calamiteitenplan van de Blue Sky Group en de beheersing van IT risico's is toegelicht. Daarnaast is de ISAE 3402 verklaring van de uitvoerder beoordeeld. Ook in de ISAE 3402 verklaring van de Blue Sky Group zijn geen tekortkomingen geconstateerd die de uitvoering van de SLA van Blue Sky Group met het IFF Pensioenfonds negatief kunnen beïnvloeden. De auditcommissie is tevreden over uitvoering door en samenwerking met de Blue Sky Group. De commissie ziet een nadrukkelijk positieve ontwikkeling in de kwaliteit van de uitvoering door Blue Sky Group. De goed en gedegen voorbereide overgang naar de Blue Sky Group heeft daar aan bijgedragen, maar ook de proactieve en open houding van de Blue Sky Group ten aanzien van vragen vanuit het bestuur en de auditcommissie. Op basis van ervaringen in de eerste periode is de Service Level Agreement aangepast om meer in overeenstemming te zijn met actuele zaken

Ten aanzien van risicomanagement: de auditcommissie stelt vast dat de financiële risico's iedere bestuursvergadering besproken worden aan de hand van een rapportage. De niet-financiële risico's worden minimaal eenmaal per jaar besproken in het bestuur. De auditcommissie komt tot de conclusie dat er in 2016 voldoende aandacht is geschonken aan risicomanagement.

Naleving gedragscode

Het IFF Pensioenfonds kent een eigen gedragscode. Het doel van de gedragscode is het waarborgen en handhaven van het vertrouwen in het pensioenfonds door belanghebbenden, door gewenst gedrag te stimuleren en ongewenst gedrag te voorkomen. De gedragscode kent daartoe algemene gedragsregels voor verbonden personen en aanvullende gedragsregels voor insiders. Bestuursleden en verbonden personen tekenen jaarlijks deze code en hebben allen verklaard deze code gedurende heel 2016 te hebben nageleefd.

Principes voor goed pensioenfondsbestuur/Code Pensioenfondsen

Gedurende het verslagjaar voldeed de manier waarop IFF Pensioenfonds was ingericht en werd bestuurd aan de Pensioenwet en daarmee aan de „Principes voor goed pensioenfondsbestuur“. De principes zijn per 1 januari 2014 vervangen door de „Code Pensioenfondsen“. De Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid hebben samen de Code Pensioenfondsen opgesteld. De Code bevat bepalingen over het functioneren van de verschillende bestuurlijke organen binnen een pensioenfonds en gaat ook uitgebreid in op de daaraan gekoppelde thema's als benoemingen en zittingstermijnen.

Partijen beogen met de Code de verhoudingen binnen het pensioenfonds en de communicatie met de belanghebbenden transparanter te maken en bij te dragen aan het versterken van „goed pensioenfondsbestuur“. De Code richt zich op de drie bestuurlijke kernfuncties: besturen, toezicht houden en verantwoording afleggen. Dit alles in goede balans via een sluitend systeem van controle en evenwicht tussen de functies. Het bestuur streeft ernaar de Code na te leven. Dit is voor het grootste deel ingevuld, met uitzondering van:

- de zittingstermijnen (norm 60 en 61). Voor een langere termijn is bewust gekozen vanwege de complexiteit van het besturen en toezicht houden van het fonds.
- diversiteitsbeleid; De Code Pensioenfondsen (artikel 65 tot en met 71) schrijft voor dat het bestuur ervoor moet zorgen dat de samenstelling van de bestuurlijke organen een redelijke afspiegeling vormt van de belanghebbenden. Daarbij moet rekening worden gehouden met opleiding, achtergrond, persoonlijkheid, geslacht en leeftijd. Het bestuur onderschrijft het belang van diversiteit naar leeftijd en geslacht en streeft ernaar het aantal vrouwen en jongeren in de fondsorganen te vergroten. Met name het betrekken van jongeren bij het pensioenfonds blijft een aandachtspunt; het is dan ook niet gelukt om in het VO een lid onder de 40 jaar te benoemen (norm 68). Wel is er in 2016 een lid jonger dan 40 jaar benoemd in het bestuur.

Intern Toezicht

Het interne toezicht van het pensioenfonds wordt uitgevoerd door een Visitatiecommissie, die jaarlijks een visitatie bij het pensioenfonds uitvoert. In 2016 is de visitatie over 2015 uitgevoerd door Basis & Beleid. De eindrapportage is besproken met bestuur en verantwoordingsorgaan op 4 november 2016. Een korte samenvatting van de bevindingen vindt u op pagina 29. Het Bestuur heeft met belangstelling kennis genomen van het rapport van de Visitatiecommissie en spreekt waardering uit voor de tijd en aandacht die door eenieder aan de visitatie is besteed.

Inmiddels heeft Basis & Beleid aangegeven in de toekomst geen visitaties meer uit te voeren. Het bestuur bedankt de Visitatiecommissie voor haar inspanningen en aanbevelingen. De visitatie over 2016 zal worden uitgevoerd door VC Holland. Bij het afronden van dit jaarverslag was de definitieve versie van het visitatieverslag over 2016 nog niet gereed. In juli zal de samenvatting van de bevindingen van de visitatie over 2016 op de website worden gepubliceerd.

Pensioenparagraaf

Binnen het pensioenfonds bestaan de volgende regelingen: pensioenregeling, prepensioenregeling en aanvullend pensioenreglement.

Pensioenuitkeringen

Het totaal van de pensioenbetalingen was op jaarbasis:

Ouderdomspensioen (inclusief prepensioen)	€ 7.066 duizend
Nabestaandenpensioen	€ 1.349 duizend
Wezenpensioen	€ 26 duizend
Totaal	€ 8.441 duizend

Afkoop kleine pensioenen

Het afkopen van kleine pensioenen is een mogelijkheid die de Pensioenwet aan de pensioenfondsen biedt en waarvan het pensioenfonds nu en in de toekomst gebruik zal maken. De afkoopgrens in 2016 bedroeg € 465,94. In het afgelopen jaar zijn 22 kleine pensioenen afgekocht met een afkoopwaarde van in totaal

€ 43 duizend. Dit betreft het pensioen van 14 premievrije deelnemers en dat van 8 ex-partners.

Pensioenregeling

De pensioenregeling heeft de volgende kenmerken:

- **Pensioen:** dit is een middelloonregeling. Deelnemer is iedereen die in dienst is getreden van International Flavors & Fragrances I.F.F. (Nederland) B.V.
- **Pensioenleeftijd:** de pensioenrichtleeftijd is 67 jaar. Daadwerkelijke pensionering vindt plaats wanneer de AOW-gerechtigde leeftijd wordt bereikt. Het opgebouwde pensioen wordt dan actuarieel aangepast aan deze vervroeging.
- **Pensioengevend salaris:** de som van 13 maal de vastgestelde maandverdienste en de vastgestelde vakantietoeslag.
Op 1 januari 2016 is het pensioengevende salaris gemaximeerd op € 60.000. Jaarlijks wordt dit maximum op 1 januari verhoogd met de cao loonsverhoging.
- **Toeslagbeleid:** het pensioenfonds kent een voorwaardelijke toeslagregeling. De toe te kennen toeslag is afhankelijk van de dekkingsgraad en de consumentenprijsindex (gemeten van oktober tot oktober), en bedraagt maximaal 4% per jaar. Zie verder hoofdstuk 2 (Financiële Informatie) onder Toeslagverlening.
- **Franchise:** per 1 januari 2016 bedroeg de franchise: € 17.839. De franchise wordt elk jaar geïndexeerd met de "CBS Consumentenprijsindex alle huishoudens, afgeleid" voor de periode van oktober tot oktober.
- **Pensioengrondslag:** het verschil tussen het pensioensalaris en de franchise.
- **Vakantietoeslag:** 8%
- **Opbouwpercentage vast salaris:** voor ouderdomspensioen wordt (met inachtneming van de bepalingen uit de pensioenregeling) jaarlijks 1,875% van de voor dat jaar geldende pensioengrondslag opgebouwd.
Voor nabestaandenpensioen bedraagt de jaarlijkse opbouw 70% van de jaarlijkse opbouw van ouderdomspensioen.
- **Nabestaandenpensioen:** dit is 70% van het te bereiken ouderdomspensioen. Voor het nabestaandenpensioen dat niet is opgebouwd, is dit pensioen op risicobasis gedekt tot aan de pensioendatum. Voor elk kind jonger dan 18 jaar wordt wezenpensioen opgebouwd ter grootte van maximaal 14% van het te bereiken ouderdomspensioen.

- **Eigen bijdrage:** Actieve deelnemers betalen een werknemerspremie van 7% van de pensioengrondslag. Deelnemers die op 31 december 2002 in dienst van de werkgever waren betaalden tot 1 juli 2015 geen premie. Vanaf deze datum wordt de premie met jaarlijks gelijke stappen verhoogd tot maximaal 3,5%. Per 1 juli 2016 betalen deze deelnemers een premie van 1,0% van de pensioengrondslag.

Mutatieoverzicht deelnemers

Op 31 december 2016 was het aantal deelnemers als volgt:

	Vrouwen	Mannen	Totaal
Aantal deelnemers	350	648	998
Gewezen deelnemers met premievrije rechten	288	447	735
Gepensioneerden:			
met ouderdomspensioen	47	309	356
met nabestaandenpensioen	153	9	162
met wezenpensioen	4	4	8
Totaal	842	1.417	2.259

	Deelnemers	Gewezen deelnemers	Gepensioneerden
Beginstand 1 januari	981	692	527
Afkoop	0	-14	0
In dienst	106	0	0
Overlijden verzekerde	-1	-1	-19
Nieuwe NBP/WzP	0	0	0
Pensionering	-8	-11	17
Uit dienst	-80	79	1
Waardeoverdracht	0	-3	0
Andere oorzaken	0	-7*	0
Eindstand 31 december	998	735	526

* Betreft interne waardeoverdrachten waardoor polissen zijn samengevoegd

Prepensioenregeling

- **Prepensioen:** dit is een gesloten regeling, zonder opbouw.
- **Prepensioenleeftijd:** 62 jaar. De prepensioendatum kan onder bepaalde voorwaarden worden vervroegd tot uiterlijk de 55-jarige leeftijd of uitgesteld tot de 65-jarige leeftijd.
- **Prepensioengevend salaris:** niet meer van toepassing (n.m.v.t.).
- **Toeslagverlening:** zie onder Pensioenregeling.

Deelnemers prepensioenregeling

Op 31 december 2016 hadden 26 deelnemers een prepensioenregeling. In de onderstaande tabel staan deze deelnemers gespecificeerd.

	Vrouwen	Mannen	Totaal
Actieve deelnemers met premievrije aanspraken	4	5	9
Gewezen deelnemers met premievrije aanspraken	2	3	5
Gepensioneerden	0	12	12
Totaal	6	20	26

Pensioenverplichtingen en pensioenvermogen

Het bedrag van pensioen- en prepensioenverplichtingen is het totaal van alle per 31 december van het boekjaar aan de individuele en gewezen deelnemers van het fonds toegekende pensioen- en prepensioenaanspraken. Het totaal van de pensioenverplichtingen is in het jaar gestegen naar € 313.091 duizend. Bij de vaststelling van de waarde van de verplichtingen wordt onder andere uitgegaan van de levensverwachtingen zoals die blijken uit de overlevingstafels, vermeld in het actuariële verslag.

De pensioenverplichtingen moeten worden gedekt door het pensioenvermogen. Ultimo 2016 bedraagt het pensioenvermogen € 358.645 duizend. Alle pensioenaanspraken zijn gedekt.

Aanvullende pensioenreglement

Regeling: aanvullende pensioenregeling waar elke werknemer in dienst van International Flavors & Fragrances I.F.F. (Nederland) B.V. aan kan deelnemen.

Leeftijd uitkering aanvullend pensioen: de eerste dag van de maand gelegen voor de pensioendatum.

Nabestaandenpensioen: bij overlijden voordat het ingelegde kapitaal is aangewend, kan dit kapitaal onder voorwaarden worden omgezet in nabestaandenpensioen.

Eigen bijdrage: de regeling is volledig gebaseerd op vrijwillige eigen bijdrage van de werknemers conform afspraken met IFF en de richtlijnen van het pensioenfondsbestuur. De hoogte van de inleg is onder andere afhankelijk van de leeftijd.

Beleggingen: Alle beleggingen zijn voor risico van de werknemers. Binnen het totaal aan beleggingen binnen het fonds wordt geen onderscheid gemaakt in beleggingen voor risico van de werknemers en voor risico van het fonds.

Beleggingenparagraaf

Jaarlijks stelt het bestuur, na advies van de BAC ingewonnen te hebben, een beleggingsplan voor het komende jaar vast. In dit plan wordt het beleggingsbeleid voor het komende jaar uitgewerkt, met als uitgangspunt de korte en lange termijn risicohouding en de beleggingsovertuigingen. In 2016 bevond het pensioenfonds zich het gehele jaar in een situatie van reservetekort. Dit betekent dat het pensioenfonds behoedzaam te werk moest gaan in het beleggingsbeleid.

Het bestuur heeft in de eerste helft van 2016 een nieuwe ALM-studie laten uitvoeren. De focus van deze studie lag op het beleggingsbeleid. In een gecombineerde vergadering van bestuur en BAC zijn in april de resultaten besproken. Op basis hiervan heeft het bestuur besloten de strategische beleggingsmix bestaande uit 70% vastrentende waarden, 15% aandelen en 15% indirect niet-beursgenoteerd vastgoed, te herbevestigen.

In de ALM-studie is specifieke aandacht gegeven aan de wijze en de omvang van de beleggingen in vastgoed. Uit de resultaten bleek de toegevoegde waarde van beursgenoteerde vastgoedaandelen gering als gevolg van een te hoge samenhang met aandelen. Ook het verlagen van de allocatie naar niet-beursgenoteerd vastgoed leidde tot een verslechtering van de resultaten.

Op grond van deze resultaten is besloten dat de strategische allocatie naar indirect niet-beursgenoteerd vastgoed op 15% gehandhaafd dient te blijven. Omdat de werkelijke allocatie rond 9% lag als gevolg van enkele liquidaties in de portefeuille, is geconcludeerd dat gezocht moest worden naar één of meerdere geschikte vastgoedfondsen om de portefeuille weer op peil te brengen.

Naar aanleiding van de resultaten van de ALM-studie heeft het bestuur tevens geconcludeerd dat het renteafhankelijke afdekkingsbeleid gehandhaafd dient te worden.

Wat betreft het beleggingsbeleid is voorts in 2016 uitgebreid aandacht gegeven aan de invulling van de niet-beursgenoteerde vastgoedportefeuille en aan maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid binnen de aandelenportefeuille.

Ontwikkelingen financiële markten

Het beleid van centrale banken heeft ook in 2016 grote invloed gehad op de financiële markten. Het gehele jaar speelde de vraag of, en in welk tempo de FED haar beleidsrente zou verhogen. Uiteindelijk is de zogenoemde Federal Funds Rate pas in december met 0,25% verhoogd.

Het gehele jaar werd ook met veel aandacht geluisterd naar de persconferenties van ECB voorzitter Mario Draghi. In maart kondigde de ECB aanvullende maatregelen aan om de kredietverlening te stimuleren en een situatie van deflatie te vermijden. Deze maatregelen bestonden onder meer uit een verdere verlaging van de korte rente en een uitbreiding van het opkoopprogramma van obligaties. Het maandelijkse opkoopbedrag werd verhoogd van € 60 mrd naar 80 mrd, maar opzienbarender was de uitbreiding van het opkopen naar obligaties van bedrijven.

Al met al kenmerkte 2016 zich als een jaar waarin de economische groei wereldwijd aantrok. Toch bleef de onzekerheid het gehele jaar hoog. Of het nu ging om lagere groeicijfers in China aan het begin van het jaar, de keuze van de Engelse kiezer voor een Brexit eind juni of voor de verkiezing van Donald Trump als president van de Verenigde Staten, in alle gevallen reageerden financiële markten kortstondig met forse bewegingen. Monetair stimuleren en een onderliggende, weliswaar gematigde, economische groei hebben echter tot een goed beleggingsjaar voor zakelijke waarden en kredietproducten geleid.

Daarmee droegen dit jaar zowel aandelen als obligaties duidelijk bij aan het behaalde beleggingsresultaat.

Met stabiliserende bedrijfswinsten en met de beperkte mogelijkheden die centrale banken en overheden hebben om nog verder te stimuleren, blijft de huidige economische groei kwetsbaar voor onverwachte tegenvallers. De onderliggende macro-economische cijfers van de VS, de Eurozone en Japan wijzen echter steeds meer op een gematigde economische groei.

Voor de komende jaren mag in een basisscenario dan ook een gematigde economische groei wereldwijd worden verwacht. In de Eurozone kan een laag blijvende inflatie verwacht worden als gevolg van de overcapaciteit in de economie. In Amerika is dit minder het geval en kan dit leiden tot een minder ruim monetair beleid van de FED en op termijn tot oplopende (korte) rentes. Door de beperkte mogelijkheden van centrale banken, maar ook overheden, om verder te stimuleren, blijven er echter significante neerwaartse risico's bestaan.

De toonaangevende MSCI wereld aandelenindex steeg in euro's gemeten in 2016 met 11%. Die stijging was deels het gevolg van de stijging van de dollar ten opzichte van de euro, van \$1,09 naar \$1,05 voor een euro.

Beleggingsmix

De strategische beleggingsmix bestaat sinds 2014 uit 70% vastrentende waarden, 15% niet-beursgenoteerd onroerend goed en 15% aandelen. Daarnaast heeft de mate van renteafdekking in de eerste helft van het verslagjaar rond 75% op marktwaarde gelegen en in de tweede helft van het jaar rond 65%. Het niveau van afdekking is middels een beleidsstaffel gekoppeld aan de hoogte van de 20-jaars swaprente. Dit rentetarief is in 2016 per saldo gedaald van 1,57% naar 1,17%, maar bereikte in juli een dieptepunt van rond 0,7%.

Vastrentende waarden

Circa 42% van de vastrentende waarden portefeuille is belegd in een combinatie van hoogwaardige staatsleningen en renteswaps met het doel om de waardeontwikkeling van de pensioenverplichtingen na te bootsen. Als gevolg van de per saldo gedaalde rente is hier in 2016 een positief rendement op gehaald van 21,6%. De swaps in dit zogenoemde Liability Driven Investment fonds zijn centraal gecleared. In juli is € 19,6 miljoen aan dit fonds onttrokken.

De overige 58% van de vastrentende waarden is belegd in wereldwijde bedrijfsobligaties, in Europese bank loans en in Europese Asset Backed Securities. De portefeuille bedrijfsobligaties is begin 2016 omgezet van een Eurozone portefeuille naar een wereldwijde portefeuille waarin selectie plaatsvindt op basis van een multi-factor benadering. Dit houdt in dat obligaties worden geselecteerd die hoog scoren op één of meerdere van de factoren omvang, laag risico, waarde en momentum. Deze bedrijfsobligaties hebben in 2016 een rendement van 3,1% laten zien, mede als gevolg van de gedaalde rente. De bank loans hebben in 2016 een positief rendement van 5,8% behaald, het ABS fonds eveneens van 5,8%.

Aandelen

De allocatie naar aandelen is belegd in passieve indexfondsen die het rendement van de betreffende regionale MSCI index nauwgezet volgt. Er wordt belegd in 5 regiofondsen: Europa, Verenigde Staten, Japan, Pacific-ex-Japan en Emerging Markets. Voor de hieruit volgende blootstelling naar vreemde valuta's geldt dat deze worden afgedekt indien de exposure ten tijde van het opstellen van het beleggingsplan groter is dan € 1,5 miljoen, met uitzondering van de valuta's van China, Zuid Korea en Taiwan. Daarnaast kunnen uitzonderingen gemaakt worden voor valuta's die een sterke samenhang met de euro vertonen en voor valuta exposures die uit de onroerend goed portefeuille komen, omdat de financiering van dit vastgoed veelal in dezelfde valuta plaatsvindt.

De aandelenportefeuille steeg in 2016 met 8,5% in waarde.

Onroerend goed

Het onroerend goed is belegd in niet-beursgenoteerde fondsen met een regionale en sectorale spreiding. Binnen de portefeuille kennen de Nederlandse fondsen een open-end structuur zonder vaste einddatum. De internationale fondsen worden alle de komende jaren beëindigd. De participaties in het Dutch Residential Fund en het Dutch Office Fund zijn eind 2016 op de secundaire markt verkocht.

Het Nordic Property Fund heeft in 2016 het hoogste rendement laten zien (23,5%). Ook het Dutch Office Fund heeft met 13,3% een hoog rendement behaald. Het Central and Eastern Europe Fund behaalde het laagste rendement met -1,2%. De totale vastgoedportefeuille liet een rendement zien van 5,3%.

Om de omvang van de portefeuille ook de komende jaren op circa 15% van het totaal vermogen te houden, heeft het bestuur in 2016 twee nieuwe vastgoedfondsen geselecteerd. Er is een Continentaal Europees core vastgoedfonds geselecteerd waaraan in 2016 € 16 miljoen is gecommiteerd. Daarnaast is een Eurozone secure income vastgoedfonds geselecteerd. Dit fonds kent kasstromen vanuit langlopende huurcontracten met een defensief karakter. Hier is € 18 miljoen aan gecommiteerd.

Maatschappelijk verantwoord beleggen

Binnen de aandelenfondsen zijn de aandelen uitgesloten van bedrijven die bij de productie van 'controversiële wapens' (clusterbommen, landmijnen en chemische/biologische wapens) betrokken zijn. Daarnaast wordt door de door het pensioenfonds aangestelde vermogensbeheerders een beleid gevoerd op het gebied van maatschappelijk verantwoord beleggen en wordt bij de selectie van vermogensbeheerders de voorkeur gegeven aan organisaties die de United Nations Principles for Responsible Investment hebben ondertekend.

In 2016 is een marktinventarisatie uitgevoerd om geschikte passieve wereldwijde aandelenfondsen te identificeren die aansluiten bij de strategie van het pensioenfonds, en tevens een meer uitgebreid beleid op het gebied van verantwoord beleggen voeren. Hierbij denkt het bestuur aan een uitbreiding van de redenen voor het uitsluiten van aandelen, maar ook aan actief aandeelhouderschap. In 2017 zullen de uitkomsten van deze inventarisatie in de portefeuille worden geïmplementeerd.

Actuariële paragraaf

Inleiding

Het Actuarieel Rapport geeft inzicht in (de ontwikkeling van) de financiële positie van het pensioenfonds en overige actuariële informatie over het boekjaar 2016.

Alle bedragen in dit rapport luiden in duizenden euro's, tenzij anders vermeld.

Vermogenspositie eind 2016

De vermogenspositie van het pensioenfonds ziet er per eind 2016 als volgt uit.

Beleggingen	358.518	Technische Voorziening	311.685
Liquide middelen	165	Bijspaarregeling	1.406
		Overige passiva	850
Vorderingen en overlopende activa	812	Eigen vermogen	45.554
Totaal activa	359.495	Totaal passiva	359.495

Ontwikkeling dekkingsgraad

In 2016 is de dekkingsgraad gestegen van 112,1% naar 114,5%. De wijziging in de dekkingsgraad heeft onderstaande oorzaken:

Dekkingsgraad primo boekjaar	112,1%
Resultaat op premie	-0,2%
Resultaat op uitkeringen	0,2%
Resultaat op toeslagverlening	0,0%
Resultaat op rente (UFR/RTS)	-11,0%
Resultaat op overrendement	13,2%
Overige mutaties	0,2%
Dekkingsgraad ultimo boekjaar	114,5%

De dekkingsgraad is vastgesteld op de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur.

Solvabiliteit

Ultimo 2016 bedragen de eigen vermogen vereisten:

Minimaal vereist eigen vermogen	104,2%
Vereist eigen vermogen (werkelijke mix)	115,9%
Vereist eigen vermogen (strategische mix)	115,3%

Het vereist eigen vermogen is gelijk aan het vereist eigen vermogen op de strategische mix en bedraagt 115,3%. Omdat de dekkingsgraad van het pensioenfonds 114,5% bedraagt, heeft het pensioenfonds een reservetekort.

Evaluatie herstelplan

Het pensioenfonds heeft in 2015 een herstelplan ingediend, en deze in maart 2016 vernieuwd.

Arbeidsongeschiktheid

Het reglement van het fonds voorziet niet in premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid en arbeidsongeschiktheidspensioen. Voor de zieke deelnemers hoeft derhalve geen additionele voorziening aangehouden te worden. De vennootschap heeft een verzekering afgesloten die voorziet in verdere pensioenopbouw bij (gedeeltelijke) arbeidsongeschiktheid.

Premie 2016

De ontvangen premie, de zuiver kostendeekkende premie en de gedempte premie in 2016 zijn in de onderstaande tabel weergegeven. De premie voor de APR (Aanvullend Pensioen Reglement) is hier buiten beschouwing gelaten.

	Pensioenregeling
Kostendeekkende premie	8.963
Gedempte kostendeekkende premie	7.529
Feitelijke premie	7.901

De feitelijke premie in het boekjaar 2016 is hoger dan de gedempte kostendeekkende premie. De feitelijke premie is in het boekjaar 2016 lager dan de kostendeekkende premie.

Aanpassing actuariële grondslagen

In september 2016 heeft het Actuarieel Genootschap nieuwe prognosetafels gepubliceerd. Het bestuur heeft besloten deze nieuwe tafels vanaf eind november te hanteren voor de maandelijkse dekkingsgraadberekening. Door de invoering van de nieuwe prognosetafels zijn de technische voorzieningen gestegen met 565.

In 2016 is door de adviserend actuaris onderzoek gedaan naar diverse reserveringsgrondslagen van het pensioenfonds. Als gevolg van dit onderzoek zijn per 31 december 2016 de volgende grondslagen gewijzigd:

- De ervaringssterfte is aangepast. Door deze aanpassing is een bedrag van 518 vrijgevallen uit de technische voorziening.
- De gebruikte gehuwdheidsfrequenties zijn geactualiseerd. Dit heeft een verlaging van de voorziening tot gevolg van 218.
- De opslag voor het wezenpensioen is verder verlaagd van 1,25% naar 1% van het latent partnerpensioen. Door deze verlaging valt 36 vrij uit de technische voorziening.

Deze wijzigingen zijn in de tabel hieronder opgenomen.

Aanpassing prognosetafels	565
Aanpassing ervaringssterfte	-518
Aanpassing gehuwdheidsfrequenties	-218
Aanpassing opslag wezenpensioen naar 1%	-36
Totale vrijval TV	-207

Actuariële analyse

In onderstaand overzicht is de actuariële analyse van het saldo van baten en lasten opgenomen:

Premieresultaat

Premiebijdrage werkgever	6.523
Premiebijdrage werknemers*	1.401
Pensioenopbouw in het jaar	-8.049
Totaal premieresultaat	-125

Interestresultaat

Beleggingsresultaat	37.640
Toeslagverlening	0
Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen	11
Wijziging marktrente	-27.321
Totaal interestresultaat	10.330

Overig resultaat

Resultaat op waardeoverdrachten	-37
Resultaat kosten vrijval	253
Resultaat op uitkeringen	-10
Resultaat op technische grondslagen	439
Resultaat op andere oorzaken	-8
Totaal overig resultaat	637

Totaal saldo van baten en lasten	10.842
---	---------------

* Inclusief premie APR van € 23 duizend.

Beleid ten aanzien van toeslagverlening/indexatie

Conform het reglement worden de opgebouwde pensioenaanspraken van zowel de actieve als de inactieve deelnemers jaarlijks voorzien van toeslagverlening. De toeslagverlening in enig jaar is voorwaardelijk en afhankelijk van de financiële positie van het fonds. Voor de voorwaardelijke toeslagverlening is geen bestemmingsreserve gevormd en wordt geen premie betaald.

Het pensioenfonds heeft zijn toeslagbeleid vormgegeven op basis van de principes van toekomstig bestendig indexeren, zoals die zijn vastgelegd in de Pensioenwet. Hierbij gelden de volgende voorschriften zoals vastgelegd in de ABTN:

- Indien de beleidsdekkingsgraad lager is dan 110% (de toeslagdrempel), wordt geen toeslag verleend.
- Toeslagen worden toegekend voor zover deze naar verwachting in de toekomst kunnen worden nagekomen. De bovengrens waarbij volledige toeslag verleend kan worden, is bepaald als de toeslagdrempel vermeerderd met de waarde van de toekomstige toeslagen op basis van een verwacht rendement van 7%. Daarbij wordt uitgegaan van de door DNB gepubliceerde inflatiecurve. Hierin wordt in vijf jaar toegegroeid naar een prijsinflatie van 2,0%.
- Indien de beleidsdekkingsgraad zich tussen de toeslagdrempel en de bovengrens bevindt, wordt naar rato toeslag toegekend.

Op basis van de begin november 2016 bekende cijfers heeft het bestuur besloten geen toeslagverlening toe te kennen.

Uitkomsten van de solvabiliteitstoets

Het Vereist Eigen Vermogen is een opslag die zodanig dient te worden vastgesteld dat met een zekerheid van 97,5% de dekkingsgraad van het pensioenfonds over 1 jaar ten minste 100% bedraagt. Het Vereist Eigen Vermogen is berekend volgens het standaardmodel, zoals beschreven in de Regeling Pensioenwet en Wet verplichte beroepspensioenregeling van 19 december 2006.

Het vereist eigen vermogen op basis van deze toets bedraagt ultimo 2016 € 361.031 duizend. Het feitelijke totaal vermogen van het pensioenfonds ultimo 2016 bedraagt € 358.645 duizend. Dit betekent dat het pensioenfonds ultimo 2016 een tekort heeft van € 2.386.

Hilversum, 16 juni 2017

ir C.A. Wisse	voorzitter
F.T. van der Aa	secretaris
drs. H.E. Niekus-van Waveren	penningmeester
G.P.C. Aarts	lid
drs. J.A. Ambergen	lid
E.G.M. Brundel	lid

4. Verslag Visitatiecommissie

Het bestuur van de Stichting IFF Pensioenfonds heeft, in het kader van goed pensioenfondsbestuur, in 2016 een visitatie laten uitvoeren over het verslagjaar 2015. Het bestuur heeft de visitatiecommissie gevraagd om specifiek te kijken naar het beheer en de controle van de uitbesteding van de pensioenadministratie en de communicatie met de deelnemers.

De visitatiecommissie heeft documenten bestudeerd en gesprekken gevoerd met de voorzitter van het bestuur, een aantal bestuursleden, het verantwoordingsorgaan, de certificerend actuaire en met medewerkers van de uitvoerder. Het gehanteerde normenkader en de bevindingen van de commissie zijn neergelegd in een rapportage en zijn besproken met het bestuur en het verantwoordingsorgaan. Hieronder worden de belangrijkste bevindingen weergegeven.

Het visitatietraject over 2015 heeft aan kracht verloren door de timing van de visitatie. Doordat de visitatie over 2014 pas begin 2016 was afgerond, kon de visitatiecommissie niet beoordelen of en op welke wijze het bestuur invulling heeft gegeven aan de aanbevelingen van de visitatiecommissie over 2014. De visitatiecommissie heeft het bestuur geadviseerd om de komende jaren de visitatie parallel te laten lopen met het jaarwerk. Hierdoor kan de visitatie meer betekenen voor het fonds en worden de belanghebbenden tijdig via het jaarverslag geïnformeerd.

Het fonds heeft een eigen karakter en cultuur die gekenmerkt wordt door een sterke betrokkenheid bij en draagvlak onder de deelnemers en de sponsor. Dit ziet de commissie ook terug in de sterke motivatie van bestuursleden. De visitatiecommissie mist een weerslag van dit eigen karakter in de missie, visie en strategie van het fonds. De betrokkenheid en het draagvlak, samen met de bovengemiddelde financiële positie, maken dat er wordt uitgegaan van een langjarige toekomst voor het fonds.

In 2015 is een nieuwe pensioenregeling ingevoerd waardoor discussie is ontstaan over de hoogte van de premie. Het bestuur heeft hierover goede afspraken met de sponsor kunnen maken in de nieuwe uitvoeringsovereenkomst. Daarbij heeft het bestuur ook invulling gegeven aan de evenwichtige belangenafweging.

Het proces rond de invoering van het nFTK is met name een bestuursaangelegenheid geweest waar sociale partners zeer beperkt bij zijn betrokken. Dit gaat voorbij aan de door de wetgever beoogde rollen die sociale partners in dit proces zouden moeten krijgen. De relatie met de OR krijgt wel enige aandacht, die met de vakbonden is zeer beperkt.

Het bestuur heeft een duidelijke “hands on” aanpak waarbij met name de leden van het dagelijks bestuur en de voorzitter van de beleggingscommissie ook veel uitvoerende en praktische taken verrichten. Daarbij is het een risico dat het besturen minder aandacht krijgt dan het uitvoeren. Het fonds is actief en succesvol in het werven van aspirantleden voor het bestuur en het verantwoordingsorgaan. Positief is dat binnen de IFF organisatie hier ook voldoende belangstelling voor is.

Op het gebied van de communicatie richting deelnemers is in 2015 veel tijd en energie gestoken in het realiseren van een website. Een volgende stap zou zijn het meten van de effectiviteit van de diverse communicatiemiddelen. Ook beleidsmatig zou het communicatiebeleid versterkt kunnen worden.

De bestuurders geven blijk van een goed risicobewustzijn, maar laten dat nog niet voldoende expliciet zien bij het nemen van beslissingen. Het standaard opnemen van een risicoanalyse en overwegingen in

de bestuurlijke voorlegger bij te nemen besluiten, kan een middel zijn om het aanwezige risicobewustzijn concreet te maken.

Bij de uitbesteding van de fondsactiviteiten, waaronder de pensioenadministratie, zijn goede stappen gezet. De afhankelijkheid van personen en relatief kleine organisaties is verkleind, of er zijn maatregelen getroffen om de risico's hiervan te beperken. Het bestuur acteert direct en adequaat bij geconstateerde knelpunten en/of tekortkomingen. Het opstellen van een volwaardig uitbestedingsbeleid zou een goede volgende stap zijn.

Basis & Beleid Organisatieadviseurs

Antoinette Eikenboom

Jacco Buiter

Erc Vredevelde

5. Verslag Verantwoordingsorgaan

Het Verantwoordingsorgaan (verder: VO) bestaat uit drie leden en vertegenwoordigt evenredig de gepensioneerden, de werknemers en de werkgever. In mei 2016 heeft Kees Wisse afscheid genomen als voorzitter van het VO. Kees was afgevaardigd namens de werknemers. De Ondernemingsraad heeft Reina Munting benoemd ter vervanging. Verder heeft Pieter van Berge eind 2016 aangegeven te willen aftreden. Om die reden is het bestuur gevraagd de procedure voor de benoeming van een nieuwe afgevaardigde namens de gepensioneerden in gang te zetten.

In het kader van de Pensioenwet legt het bestuur verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan over het beleid, de uitvoering daarvan en de naleving van de Principes van goed pensioenfondsbestuur. Daarnaast wordt het verantwoordingsorgaan door het bestuur om advies gevraagd over een aantal concrete onderwerpen, zoals het beloningsbeleid, het intern toezicht, de klachten- en geschillenprocedure, het communicatie- en voorlichtingsbeleid en de uitvoeringsovereenkomst.

Het VO heeft ter bepaling van haar oordeel kennis genomen van het conceptjaarverslag, het conceptrapport van de certificerend actuaire, het conceptrapport van de accountant, het visitatierapport en de notulen van (dagelijks)bestuursvergaderingen. Daarnaast is het VO een aantal maal bijgepraat over specifieke onderwerpen door het Dagelijks Bestuur (DB) en zijn een aantal vergaderingen van het Bestuur en DB bijgewoond door het VO.

De speerpunten voor het VO voor 2016 zijn vastgesteld naar aanleiding van het visitatierapport 2014 en als volgt:

- Communicatie
- Eigen Agenda voeren
- Contact achterban
- Risicobeheersing

Communicatie

Het VO vindt communicatie vanuit het pensioenfonds richting alle doelgroepen van groot belang. Jaarlijks stelt de communicatiecommissie haar jaarplan op en voert dit uit. Het VO is verheugd over de lancering van de website www.IFFpensioenfonds.nl. Ook over het verdere plan is het VO tevreden, maar er zijn wel zorgen over de effectiviteit. Het VO is ervan overtuigd dat aan alle belanghebbenden de benodigde informatie wordt verstrekt, maar kan niet vaststellen wat de effectiviteit van deze informatieverstrekking is. Om die reden heeft het VO aangedrongen op de uitvoering van een effectiviteitsmeting.

Eigen Agenda voeren

Het jaar 2015 stond voor het VO in teken van de wijziging van taken en verantwoordelijkheden VO. Naast het afleggen verantwoordelijkheid wordt het VO ook door het bestuur om advies gevraagd. Om hier op goede wijze invulling aan te kunnen geven heeft VO in 2016 vaker overleg gehad met het DB en de communicatiecommissie.

Contact achterban

Om het contact met de achterban te versterken is het VO in 2016 begonnen met periodiek overleg met de financiële commissie van de Ondernemingsraad (OR). Het VO heeft bij de OR aangegeven er naar te streven een gezamenlijke agenda op te stellen.

Risicobeheersing

Het VO heeft kennis genomen van alle financiële risico's door het risicoregister te monitoren. Hierbij lag de nadruk op het renterisico, het koersrisico en het solvabiliteitsrisico. Het beleid dat het bestuur voert ten

aanzien van deze risico's is in overstemming met de ambities van het fonds en doet recht aan alle groepen belanghebbenden.

Een van de niet financiële risico's waar het VO aandacht voor heeft is deskundigheid van bestuur. Het VO is tevreden over de deskundigheid van het huidige bestuur en wil graag zien dat dit gewaarborgd wordt. Om die reden is het VO positief over de acties die het bestuur heeft genomen om aspirant bestuursleden te werven en op te leiden.

Ook de deskundigheid van het VO moet worden gewaarborgd. Met het toenemen van de taken en verantwoordelijkheden van het VO is dat risico vergroot. Het VO heeft daarom bij het bestuur aangegeven een aspirant lid te willen, zodat het VO goed kan blijven functioneren.

Verder is het VO positief over het feit dat de audit commissie in 2016 veel aandacht heeft gehad voor IT risico's.

Visitatie

Opmerkelijk is dat het rapport van de visitatie over 2015 pas eind 2016 beschikbaar was.

VO heeft erop aangedrongen dat in 2017 de visitatie eerder in het jaar plaats vindt zodat de hieruit voortkomende aanbevelingen nog in 2017 in beleid kunnen worden omgezet.

Missie en Visie

In 2016 heeft het bestuur de missie en visie van het fonds heroverwogen. Het VO is positief over de herformulering en het feit dat het bestuur hier bij stil heeft gestaan.

Het VO is van oordeel dat het bestuur en de commissies in 2016 op prudente wijze zorg hebben gedragen voor de uitvoering van de pensioenregeling. Het VO heeft er vertrouwen in dat dit in 2017 zal worden voortgezet met voldoende aandacht voor alle belanghebbenden.

Hilversum, 12 mei 2017

VO lid	Functie
R.A.H. Munting	Voorzitter
A.M.S. Dekeling	Secretaris
P. van Berge	Lid

6. Jaarrekening

Balans per 31 december (na resultaatbestemming)

(bedragen in duizenden euro's)

	2016	2015
Activa		
Beleggingen		
• Vastgoed (1)	26.727	32.730
• Aandelen (2)	60.632	50.156
• Vastrentende waarden (3)	161.016	138.773
• Beleggingen ter afdekking renterisico (4)	110.077	104.048
• Derivaten (5)	66	232
Totaal beleggingen	358.518	325.939
Vorderingen en overlopende activa pensioenen (6)	20	81
Vorderingen en overlopende activa beleggingen (7)	792	701
Liquide middelen (8)	165	157
Totaal activa	359.495	326.878
Passiva		
Stichtingskapitaal en reserves (9)		
• Overige reserves	45.554	34.712
Technische voorzieningen (10)		
• Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds	311.685	285.379
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers (11)	1.406	1.427
Derivaten (5)	304	51
Schulden en overlopende passiva pensioenen (12)	456	263
Schulden en overlopende passiva beleggingen (13)	90	5.046
Totaal passiva	359.495	326.878

De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op pagina 45 tot en met 54

Rekening van baten en lasten

(bedragen in duizenden euro's)

	2016	2015
Baten en lasten pensioenactiviteiten		
Premies voor risico pensioenfonds (14)	7.901	8.262
Premies voor risico deelnemers (15)	23	91
Waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds, per saldo (16)	262	-141
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds		
• <i>Pensioenopbouw (17)</i>	-7.694	-6.764
• <i>Toeslagverlening (18)</i>	-	-430
• <i>Rentetoevoeging (19)</i>	171	-485
• <i>Wijziging rekenrente (20)</i>	-27.321	-12.535
• <i>Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten (21)</i>	8.726	8.614
• <i>Pensioenrechten waardeoverdrachten, per saldo (22)</i>	-299	-235
• <i>Wijziging actuariële grondslagen (23)</i>	207	-3.697
• <i>Overige mutaties (24)</i>	-96	<u>708</u>
Totaal mutatie voorziening pensioenverplichtingen risico pensioenfonds	-26.306	-14.824
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen risico deelnemers (25)	21	40
Pensioenuitkeringen (26)	-8.484	-8.310
Herverzekeringen (27)	-214	50
Overige baten en lasten pensioenactiviteiten, per saldo (28)	-1	2
Totaal baten en lasten pensioenactiviteiten	-26.798	-14.830
Baten en lasten beleggingsactiviteiten		
Directe beleggingsopbrengsten (29)	5.601	5.906
Indirecte beleggingsopbrengsten (29)	32.859	-6.681
Kosten van vermogensbeheer (29)	-820	-609
Totaal baten en lasten beleggingsactiviteiten	37.640	-1.384
Resultaat	10.842	-16.214

De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op pagina 64 tot en met 72.

Kasstroomoverzicht

(bedragen in duizenden euro's)

	2016	2015
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premies voor risico pensioenfonds	7.976	8.315
Ontvangen premies voor risico deelnemers	26	91
Ontvangen waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	395	243
Ontvangen uitkeringen herverzekering	-	359
Betaalde pensioenuitkeringen	-8.503	-8.294
Betaalde waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	-140	-383
Betaalde premies herverzekering	-	-312
Overige mutaties uit pensioenactiviteiten	-13	7
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	-259	26
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Verkopen beleggingen	25.994	25.565
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	5.119	5.569
Afwikkeling derivaten, per saldo	-809	-4.028
Aankopen beleggingen	-32.088	-20.000
Mutatie banktegoeden	2.440	-6.765
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-389	-240
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten	267	101
Mutatie liquide middelen	8	127
Liquide middelen begin van het jaar	157	30
Liquide middelen eind van het jaar	165	157
Mutatie liquide middelen	8	127

Toelichting algemeen

Activiteiten

Het pensioenfonds is een ondernemingspensioenfonds, statutair gevestigd in Hilversum en kantoorhoudend aan de Liebergerweg 72-76 in Hilversum. Het pensioenfonds is verantwoordelijk voor een goede uitvoering van de pensioenregelingen voor actieve deelnemers, gewezen deelnemers en gepensioneerden in overeenstemming met wet- en regelgeving. In gevolge artikel 3 van de statuten heeft het pensioenfonds ten doel het treffen van de pensioenvoorzieningen ter zake van ouderdom en overlijden voor degenen die als deelnemer zijn aangemeld, in overeenstemming met de reglementen in de ruimste zin genomen. Het pensioenfonds is als ondernemingspensioenfonds ingeschreven in het Handelsregister van de Kamer van Koophandel onder nummer 41192479.

Pensioenregeling

Ouderdomspensioen

Het ouderdomspensioen is een toegezegd-pensioenregeling op basis van geïndexeerd middelloon. De deelnemers kunnen binnen bepaalde grenzen kiezen wanneer zij met pensioen gaan, en wel op zijn vroegst vanaf de leeftijd van 55 jaar, maar niet later dan bij het bereiken van de leeftijd van 70 jaar. Verder kan de hoogte van het pensioen worden gevarieerd, waarbij de hoogste uitkering niet meer dan 33% hoger is dan de laagste uitkering. Op pensioendatum kan een gedeelte van het opgebouwde ouderdomspensioen worden geruild voor partnerpensioen en/of wezenpensioen, waarbij het partnerpensioen maximaal 70% van het verlaagde ouderdomspensioen bedraagt. De opbouw van ouderdomspensioen bedraagt vanaf 1 januari 2015 per jaar van deelneming 1,875% van de pensioengrondslag van het betreffende jaar. Daarvoor werd per jaar van deelneming 2,0% van de pensioengrondslag opgebouwd. De pensioengrondslag is gelijk aan het pensioensalaris verminderd met de franchise. Het pensioensalaris is gelijk aan 13 maal de vastgestelde maandverdiens te vermeerderd met vakantietoeslag. Het pensioensalaris is gemaximeerd op een bedrag van EUR 60 duizend. Dit maximum kan jaarlijks worden aangepast overeenkomstig de cao.

Bij arbeidsongeschiktheid in de zin van de WIA van tenminste 35% wordt de pensioenopbouw voor rekening van de werkgever geheel of gedeeltelijk voortgezet. Bij arbeidsongeschiktheid van 80% of meer wordt de pensioenopbouw volledig voortgezet. De (voor de deelnemer) premievrije voortzetting van de pensioenopbouw is gemaximeerd op het bedrag dat wordt betaald door de werkgever. De voortzetting van de opbouw eindigt zodra en voor zover de deelnemer niet langer (gedeeltelijk) arbeidsongeschikt is, de AOW-uitkering ingaat of de tussen de werkgever en het pensioenfonds gesloten uitvoeringsovereenkomst wordt beëindigd, maar uiterlijk op de pensioendatum.

Partnerpensioen

De deelnemers bouwen naast ouderdomspensioen tevens partnerpensioen op, gelijk aan 70% van het ouderdomspensioen. In geval van overlijden van de deelnemer voor de reguliere pensioendatum wordt het ouderdomspensioen vastgesteld in de veronderstelling dat de deelnemer tot de reguliere pensioendatum zou hebben deelgenomen met de laatstelijk geldende pensioengrondslag. In de periode 1 januari 2003 tot 1 juli 2015 werd geen partnerpensioen opgebouwd, maar was het partnerpensioen uitsluitend verzekerd op risicobasis.

Wezenpensioen

Het wezenpensioen bedraagt per gerechtigd kind 14% van het bereikbare ouderdomspensioen. Het wezenpensioen wordt uitgekeerd tot het bereiken van de leeftijd van 18 jaar of de leeftijd van 27 jaar indien een studie wordt gevolgd.

Pensioenspaarregeling

Voor alle deelnemers bestaat de mogelijkheid om op vrijwillige basis de niet benutte fiscale pensioenspaarruimte te gebruiken door een percentage van het pensioengevend salaris te storten in de pensioenspaarregeling. Het opgebouwde kapitaal wordt op pensioendatum of bij eerder vertrek omgezet in een verhoging van (het recht op) ouderdomspensioen eventueel in combinatie met partnerpensioen. In geval van overlijden vóór aanwending van het opgebouwde kapitaal, kan dit onder voorwaarden worden omgezet in partnerpensioen en/of wezenpensioen.

Toeslagverlening

Op de opgebouwde pensioenrechten van actieve deelnemers, de premievrije pensioenrechten van gewezen deelnemers en de ingegane pensioenen wordt jaarlijks per 1 januari een toeslag verleend van minimaal 80% van de relatieve stijging van de kosten van levensonderhoud (op basis van de ontwikkeling van het consumentenprijsindexcijfer, zoals vastgesteld en gepubliceerd door het CBS) met een maximum van 4%.

Het bestuur beslist jaarlijks in hoeverre de pensioenrechten en de ingegane pensioenen worden aangepast. Voor deze voorwaardelijke toeslagverlening is geen bestemmingsreserve gevormd, maar deze wordt gefinancierd vanuit de algemene reserve. De toeslagverlening is afhankelijk van de financiële positie van het pensioenfonds en vindt alleen plaats voor zover deze toekomstbestendig is, dat wil zeggen dat de toeslag naar verwachting ook in de toekomst kan worden toegekend.

Bij de besluitvorming wordt uitgegaan van de beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds. Bij een beleidsdekkingsgraad lager dan 110% wordt geen toeslag toegekend. Bij een beleidsdekkingsgraad tussen 110% en een nader te bepalen bovengrens wordt toeslagverlening naar rato toegepast. Bij een beleidsdekkingsgraad hoger dan de bovengrens vindt volledige toeslagverlening plaats en wordt eventueel inhaaltoeslag toegekend. De bovengrens wordt jaarlijks zodanig vastgesteld dat aan de eis van toekomstbestendigheid van de toeslagverlening wordt voldaan.

Financiering en premie

De werkgeverspremie in 2016 is gebaseerd op een doorsneepremie van 14,0% (2015: 14,0%) van het pensioensalaris (13 maal de vastgestelde maandverdiensite vermeerderd met vakantietoeslag). Het pensioensalaris bedraagt maximaal EUR 60 duizend (2015: EUR 60 duizend).

Daarnaast betalen de actieve deelnemers een werknemerspremie gelijk aan 7,0% (2015: 7,0%) van de pensioengrondslag (pensioensalaris van maximaal EUR 60 duizend verminderd met de franchise). Deelnemers die op 31 december 2002 in dienst van de werkgever waren betaalden tot 1 juli 2015 geen premie. In 2016 betalen deze deelnemers een premie gelijk aan 1,0% van de pensioengrondslag. In 2015 bedroeg de premie 0,5%. De premie wordt met jaarlijks gelijke stappen verhoogd tot 3,5%.

Bij arbeidsongeschiktheid in de zin van de WIA van tenminste 35% wordt de pensioenopbouw geheel of gedeeltelijk voortgezet en verleent de werkgever de (gedeeltelijk) arbeidsongeschikte deelnemers vrijstelling van betaling van de werknemerspremie en neemt de werkgever de volledige premie voor zijn rekening.

De totale premie is minimaal gelijk aan de gedempte kostendeekkende premie op basis van de 36 maandsgemiddelde rentetermijnstructuur DNB.

De werkgever heeft geen bijstortingsverplichting, ook niet in de situatie van een dekkingstekort (beleidsdekkingsgraad is lager dan de dekkingsgraad die overeenkomt met het minimaal vereist eigen vermogen in de zin van artikel 131 van de Pensioenwet) of een reservetekort (beleidsdekkingsgraad is lager dan de dekkingsgraad die overeenkomt met het vereist eigen vermogen in de zin van artikel 132 van de Pensioenwet).

Indien het vermogen van het pensioenfonds hoger is dan de premiekortingsgrens, kan het bestuur besluiten premiekorting te verlenen. Voorwaarden zijn dat de beleidsdekkingsgraad hoger is dan de dekkingsgraad die overeenkomt met het vereist eigen vermogen en alle voorwaardelijke toeslagen met betrekking tot de voorgaande 10 jaar zijn toegekend. De korting kan in enig jaar niet hoger zijn dan het totaal van de door de werkgever en de deelnemers verschuldigde premie over dat jaar.

Herverzekering

Het pensioenfonds heeft een herverzekeringsovereenkomst afgesloten ter dekking van het overlijdensrisico. Het overlijdensrisico is verzekerd op basis van risicokapitalen. De verzekeraar keert in voorkomende gevallen het risicokapitaal uit aan het pensioenfonds.

Grondslagen voor de financiële verslaggeving

Algemeen

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en in overeenstemming met de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving, in het bijzonder Richtlijn 610 Pensioenfondsen (RJ 610).

De bedragen in de jaarrekening luiden in euro's.

Schattingen en veronderstellingen

Bij het opstellen van de jaarrekening is het maken van schattingen en veronderstellingen noodzakelijk. De schattingen en veronderstellingen hebben invloed op de toepassing van grondslagen en de waardering van activa en verplichtingen. De schattingen en daaraan ten grondslag liggende veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. Vooral de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en (in mindere mate) de waardering van de beleggingen zijn gebaseerd op schattingen en veronderstellingen. De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Ten behoeve van de oordeelsvorming en het maken van schattingen wordt gebruik gemaakt van externe deskundigen. De aard van oordelen en schattingen en de onderliggende veronderstellingen is, voor zover noodzakelijk geacht voor het vereiste inzicht in het vermogen, vermeld in de toelichting bij de jaarrekening. Herzieningen van schattingen worden verwerkt in de periode waarin de schatting wordt herzien. Een herziening van een schatting heeft dikwijls ook gevolgen voor waardering en resultaatbepaling in toekomstige perioden.

Schattingwijzigingen

Voor de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfondsen worden de overlevingsgrondslagen volgens de actuele AG prognosetafels gehanteerd. In 2016 zijn de overlevingsgrondslagen geactualiseerd en is overgegaan van de AG prognosetafels 2014 naar de AG prognosetafels 2016. Hierop worden correcties toegepast in verband met afwijkende overlevingskansen van de werkende bevolking ten opzichte van de overlevingskansen van de totale bevolking. Deze correctiefactoren zijn in 2016 eveneens geactualiseerd. Het gezamenlijke effect op de pensioenverplichtingen bedraagt EUR 47 duizend (toevoeging aan de voorziening). Verder zijn in 2016 de partnerfrequenties geactualiseerd. Het effect op de voorziening pensioenverplichtingen bedraagt EUR 218 duizend (vrijval van de voorziening). Ten slotte is de opslag op het opgebouwde (latente) partnerpensioen voor wezenpensioen gewijzigd. Het effect hiervan op de voorziening pensioenverplichtingen bedraagt EUR 36 duizend (vrijval van de voorziening).

Verwerking

De belangrijkste activa en verplichtingen van het pensioenfonds zijn respectievelijk de beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen. De beleggingen bestaan volledig uit financiële activa en derivaten. Deze worden in de balans opgenomen respectievelijk van de balans verwijderd op transactiedatum (datum van koop of verkoop). Dit is het moment waarop de toekomstige economische voordelen en de risico's verbonden aan het financiële instrument worden overgedragen. Pensioenverplichtingen worden in de balans opgenomen op het moment van toekenning of overdracht van de pensioenrechten. Zij worden van de balans verwijderd op het moment van uitkering of overdracht van de pensioenrechten.

Saldering

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd en als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Presentatie beleggingen en beleggingsopbrengsten

De beleggingen bestaan nagenoeg volledig uit participaties in beleggingsfondsen. De participaties in beleggingsfondsen worden in de balans gerubriceerd naar de aard van de onderliggende beleggingen. Waardeveranderingen van participaties in beleggingsfondsen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen onder indirecte beleggingsopbrengsten. Zij bestaan uit de directe en indirecte opbrengsten van de onderliggende beleggingen en de kosten van vermogensbeheer die ten laste van het beleggingsfonds komen. Door beleggingsfondsen uitgekeerde dividenden worden gepresenteerd onder directe beleggingsopbrengsten.

Waardering beleggingen

Beleggingen worden op het moment van verkrijging gewaardeerd tegen de verkrijgingsprijs, zijnde de marktwaarde, vermeerderd met de transactiekosten. Vervolgens worden de beleggingen gewaardeerd tegen marktwaarde. De marktwaarde is het bedrag waarvoor een actief of een verplichting kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde, tot een transactie bereid zijnde partijen die onafhankelijk zijn. De marktwaarde is gebaseerd op actuele marktprijzen, tenzij anders vermeld.

Participaties in (niet-beursgenoteerde) beleggingsfondsen worden gewaardeerd tegen de berekende intrinsieke waarde op balansdatum of de meest recent beschikbare intrinsieke waarde. De intrinsieke waarde wordt vastgesteld op basis van de marktwaarde van de onderliggende activa en verplichtingen.

Waardeveranderingen beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen, inclusief derivaten. Alle waardeveranderingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als opbrengst beleggingen direct in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de intrinsieke waarde van de participaties in (niet-beursgenoteerde) beleggingsfondsen. Transacties in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers op transactiedatum. Valutakoersverschillen bij de omrekening van activa en verplichtingen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen onder de post waarop de activa en verplichtingen betrekking hebben.

De koers op balansdatum van de euro ten opzichte van de belangrijkste valuta's is:

	2016	2015	2014
Amerikaanse dollar	1,0548	1,0863	1,2101
Japanse yen	123,021	130,676	145,079
Britse pond	0,8536	0,7371	0,7761
Zwitserse frank	1,0720	1,0874	1,2024
Zweedse kroon	9,5820	9,1582	9,4726

Grondslagen voor de waardering van activa en passiva

Vastgoed

Beleggingen in niet-beursgenoteerde participaties in vastgoedfondsen worden gewaardeerd tegen de intrinsieke waarde, gebaseerd op de marktwaarde van het onderliggende vastgoed. De marktwaarde van het onderliggende vastgoed is de geschatte waarde bij onderhandse verkoop in verhuurde staat. De onderliggende vastgoedobjecten worden periodiek getaxeerd door onafhankelijke taxateurs, waarbij elk kwartaal een kwart van de portefeuille wordt getaxeerd, zodat op jaarbasis de gehele portefeuille wordt getaxeerd.

Aandelen

Beleggingen in niet-beursgenoteerde participaties in aandelenfondsen worden gewaardeerd tegen de intrinsieke waarde, gebaseerd op de marktwaarde van de onderliggende aandelen. De marktwaarde van onderliggende aandelen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum.

Vastrentende waarden

Beleggingen in niet-beursgenoteerde participaties in obligatiefondsen worden gewaardeerd tegen de intrinsieke waarde, gebaseerd op de marktwaarde van de onderliggende obligaties. De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde obligaties is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum, verhoogd met de lopende rente.

Indien de onderliggende vastrentende waarden niet-beursgenoteerd zijn of indien de koersvorming daarvan niet representatief is, wordt de marktwaarde getaxeerd. De taxatie is gebaseerd op recente marktinformatie.

Beleggingen ter afdekking renterisico

Dit betreft beleggingen in niet-beursgenoteerde participaties in een beleggingsfonds dat door middel van een portefeuille langlopende hoogwaardige staatsobligaties en renteswaps kasstromen verkrijgt die passen bij de verplichtingenstructuur van een pensioenfonds. Een renteswap is een derivatencontract waarbij wordt overeengekomen om gedurende een vooraf vastgestelde periode rentestromen in dezelfde valuta te ruilen. Bij de meeste renteswaps wordt een variabele rente geruild tegen een vaste rente. De variabele rente is gebaseerd op de geldmarktrente. De vaste rente is meestal gebaseerd op de marktrente van staatsobligaties.

De participaties in dit beleggingsfonds worden gewaardeerd tegen de intrinsieke waarde, gebaseerd op de marktwaarde van de onderliggende beursgenoteerde staatsobligaties en onderhandse renteswaps.

De marktwaarde van onderliggende staatsobligaties is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum, verhoogd met de lopende rente. Voor onderliggende renteswaps is de waardering gebaseerd op recente marktinformatie (rentecurves), als input voor een gehanteerd gangbaar waarderingsmodel (discounted cash flow model).

Derivaten

Derivaten zijn afgeleide financiële instrumenten, waarvan de waarde afhankelijk is van één of meer onderliggende primaire financiële instrumenten. Derivaten bevatten rechten en verplichtingen waardoor één of meer van de financiële risico's waaraan de onderliggende primaire financiële instrumenten onderhevig zijn tussen partijen worden overgedragen. Derivaten leiden bij het aangaan van de transactie niet of tot een relatief gering vermogensbeslag. Basisvormen van derivaten zijn swaps, forwards, futures en opties. Het onderliggende primaire financiële instrument kan onder meer een valutaproduct, een aandelenproduct of een renteproduct zijn.

Het pensioenfonds maakt (direct) gebruik van valutatermijncontracten.

Derivaten worden gewaardeerd tegen marktwaarde. Voor de valutatermijncontracten is de waardering gebaseerd op recente marktinformatie (valutakoersen en rentecurves), als input voor het gehanteerde netto-contante-waardemodel.

Vorderingen

Vorderingen worden gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid. De geamortiseerde kostprijs komt in het algemeen overeen met de nominale waarde.

Liquide middelen

Liquide middelen worden opgenomen voor de nominale waarde.

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

De voorziening pensioenverplichtingen wordt actuarieel berekend en wordt vastgesteld op basis van de nominaal verworven pensioenrechten, voor zover zij onvoorwaardelijk zijn. Dit betekent dat de voorwaardelijke toekomstige toeslagen niet in de voorziening zijn begrepen, maar de op balansdatum toegezegde toeslagen wel hierin wordt opgenomen. De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur per balansdatum.

De voorziening met betrekking tot ouderdomspensioen, partnerpensioen en wezenpensioen is de contante waarde van de beste inschatting van de toekomstige uitgaande kasstromen die voortvloeien uit de tot balansdatum opgebouwde onvoorwaardelijke pensioenrechten.

De belangrijkste actuariële grondslagen en veronderstellingen zijn:

- rekenrente volgens actuele rentetermijnstructuur DNB (ongewijzigd);
- levensverwachting volgens prognosetafels AG 2016 met correctiefactoren gebaseerd op verschil in levensverwachting tussen werkende en totale bevolking (2015: prognosetafels AG 2014);
- gehuwdheidsfrequentie actieve en gewezen deelnemers op basis van onbepaalde partner en gehuwdheidsfrequentie gepensioneerden op basis van bepaalde partner (ongewijzigd);
- verschil leeftijd man en vrouw drie jaar (ongewijzigd);
- administratie- en excassokosten 3,0% van de voorziening (ongewijzigd).

Uit de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur ultimo 2016 kan voor het pensioenfonds een gemiddelde rekenrente van 1,37% (2015: 1,72%) worden afgeleid.

De voor de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen gehanteerde rentetermijnstructuur DNB betreft voor looptijden tot en met 20 jaar de marktrente op de interbancaire swapmarkt. Voor looptijden langer dan 20 jaar wordt de swapcurve per balansdatum aangepast door de onderliggende éénjaarsforwardrente te extrapoleren naar een lange termijn verwacht renteniveau, de zogenoemde ultimate forward rate (UFR). De UFR wordt vastgesteld als 120-maands voortschrijdend gemiddelde van de werkelijke 1-jaar 20-jaarsforwardrentes. In de door DNB gevolgde methodiek beweegt de rente vanaf 21 jaar geleidelijk in de richting van de UFR, doordat de forwardrente wordt gemiddeld met de UFR.

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

De voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers heeft betrekking op de pensioenspaarregeling. De voorziening pensioenverplichtingen wordt gewaardeerd op de nominale waarde van de ingelegde premiebedragen, verhoogd met het overeengekomen rendement, gelijk aan het rendement op de totale portefeuille beleggingen. Op pensioendatum of bij eerder vertrek wordt het opgebouwde kapitaal omgezet in pensioenrechten en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds.

Schulden

Schulden worden gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs, die in het algemeen overeenkomt met de nominale waarde.

Grondslagen voor de resultaatbepaling

Algemeen

De grondslagen voor resultaatbepaling vloeien voor het merendeel voort uit de voor de beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds gehanteerde waarderingsgrondslagen. Voor een aantal posten worden de grondslagen voor resultaatbepaling hierna (nader) uiteengezet.

Directe beleggingsopbrengsten

Rente en van vermogensbeheerders ontvangen rebates worden ten gunste van het resultaat gebracht in de periode waarop deze betrekking hebben. Dividend wordt in de rekening van baten en lasten opgenomen op het moment van beschikbaarstelling.

Premies

Premies worden ten gunste van het resultaat gebracht in de periode waarin de daarmee samenhangende pensioenrechten worden opgebouwd. Premiekortingen en extra premies worden verwerkt in de periode waarin aan de daarvoor overeengekomen voorwaarden wordt voldaan.

Waardeoverdrachten

Waardeoverdrachten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen op het moment van overdracht van de pensioenverplichtingen.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

Pensioenopbouw

De pensioenopbouw met betrekking tot ouderdomspensioen en partnerpensioen wordt toegerekend aan de periode waarin de opbouw van de pensioenrechten plaatsvindt.

Toeslagverlening

De toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van toeslagverlening wordt in de rekening van baten en lasten opgenomen in de periode waarin het bestuursbesluit wordt genomen.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur per balansdatum. Aan de voorziening pensioenverplichtingen wordt rente toegevoegd op basis van de éénjaarsrente volgens deze rentetermijnstructuur primo verslagperiode. De rentetoevoeging wordt berekend over het gemiddelde van de stand van de voorziening primo periode en de stand van de voorziening ultimo periode, de laatste exclusief het effect van de toeslagverlening en het effect van wijzigingen in de actuariële grondslagen.

Wijziging rekenrente

Het effect van de verandering van de rekenrente op de voorziening pensioenverplichtingen wordt ultimo verslagperiode in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

De vrijval van de voorziening pensioenverplichtingen wordt ten gunste van de rekening van baten en lasten gebracht in de periode waarin de lasten bij de berekening van de voorziening waren voorzien.

Pensioenrechten waardeoverdrachten

De met waardeoverdrachten samenhangende toevoeging en onttrekking aan de voorziening pensioenverplichtingen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen op het moment van overdracht van de pensioenverplichtingen.

Wijziging actuariële grondslagen

Het effect van wijzigingen in de actuariële grondslagen op de voorziening pensioenverplichtingen wordt ultimo verslagperiode in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

De mutatie in de voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers bestaat voornamelijk uit inleg van premies, een toevoeging uit hoofde van het rendement op het pensioenkapitaal en een onttrekking uit hoofde van de omzetting van het pensioenkapitaal in pensioenrechten. Mutaties worden in de rekening van baten en lasten verwerkt in de periode waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitkeringen

Pensioenuitkeringen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen in de periode waarop zij betrekking hebben.

Herverzekeringen

Herverzekeringspremies en herverzekeringsuitkeringen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen in de periode waarop zij betrekking hebben. Winst aandelen worden ten gunste van het resultaat gebracht in de periode waarin zij bekend worden.

Kosten

Kosten worden ten laste van het resultaat gebracht in de periode waarop zij betrekking hebben.

Grondslagen voor het kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht wordt opgesteld volgens de directe methode. Dit houdt in dat alle ontvangsten en uitgaven ook als zodanig worden gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en kasstromen uit beleggingsactiviteiten.

Kasstromen in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers op transactiedatum.

Onder liquide middelen worden verstaan banktegoeden die niet het karakter hebben van beleggingen.

Toelichting op de balans

(bedragen in duizenden euro's)

Activa

1 Vastgoed

	2016	2015
Totaal	26.727	32.730

De portefeuille bestaat volledig uit participaties in niet-beursgenoteerde vastgoedfondsen.

De samenstelling van de onderliggende portefeuille vastgoed per sector is als volgt:

	2016	2015
Winkels	19.056	23.337
Kantoren	3.771	4.618
Bedrijfsruimten	1.716	2.101
Woningen	2.184	2.674
Totaal	26.727	32.730

De samenstelling naar regio is als volgt:

	2016	2015
Nederland	11.726	18.314
Overig Europa	15.001	14.416
Totaal	26.727	32.730

2 Aandelen

	2016	2015
Totaal	60.632	50.156

De portefeuille bestaat uit participaties in niet-beursgenoteerde aandelenfondsen, die beleggen in beursgenoteerde aandelen.

De onderliggende aandelenportefeuille kan als volgt worden gespecificeerd per sector:

	2016	2015
Financiële instellingen	12.022	11.391
Informatietechnologie	9.947	7.630
Energie	4.549	3.142
Telecommunicatie	2.285	2.339
Consument cyclisch	7.121	6.031
Consument defensief	6.008	5.357
Industrie	5.649	4.523
Basismaterialen	3.670	2.460
Gezondheidszorg	5.795	5.633
Nutsbedrijven	1.943	1.650
Overig	1.643	-
Totaal	60.632	50.156

De samenstelling van de totale portefeuille naar regio is als volgt:

	2016	2015
Europa	16.837	14.316
Verenigde Staten en Canada	22.677	19.858
Pacific inclusief Japan	2.850	2.653
Opkomende markten	18.268	13.329
Totaal	60.632	50.156

3 Vastrentende waarden

	2016	2015
Beleggingsfondsen	151.490	126.807
Banktegoeden in rekening-courant	9.526	11.966
Totaal	161.016	138.773

De beleggingsfondsen betreffen participaties in niet-beursgenoteerde fondsen, die beleggen in obligaties en onderhandse leningen van Europese ondernemingen:

	2016	2015
Bedrijfsobligaties	53.063	51.579
Asset backed obligaties	26.038	25.902
Onderhandse leningen	72.389	49.326
Totaal	151.490	126.807

De specificatie van de portefeuille vastrentende waarden naar rentetype is als volgt:

	2016	2015
Vaste rente	151.490	126.807
Variabele rente	9.526	11.966
Totaal	161.016	138.773

De resterende looptijd gebaseerd op de contractuele aflossingsdata is als volgt:

	2016	2015
Korter dan 1 jaar	13.024	14.144
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	39.098	45.619
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	81.472	58.798
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	21.698	12.936
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	3.554	4.016
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	2.170	3.260
Langer dan 40 jaar	-	-
Totaal	161.016	138.773

De kredietwaardigheid van de totale portefeuille kan als volgt worden weergegeven:

	2016	2015
AAA-rating	1.729	4.689
AA-rating	4.207	4.628
A-rating	18.691	18.280
BBB-rating	20.142	27.350
Lagere rating dan BBB	105.209	69.859
Geen rating	11.038	13.967
Totaal	161.016	138.773

De samenstelling van de totale portefeuille naar regio is als volgt:

	2016	2015
Europa	132.372	138.773
Verenigde Staten	28.644	-
Totaal	161.016	138.773

4 Beleggingen ter afdekking renterisico

	2016	2015
Totaal	110.077	104.048

Hieronder zijn opgenomen participaties in een zogenoemd liability driven beleggingsfonds. Dit beleggingsfonds belegt in langlopende Nederlandse en Duitse staatsobligaties en neemt daarnaast posities in renteswaps in. Door middel van deze beleggingen wordt de duration van de portefeuille vastrentende waarden verlengd, waardoor het rentemismatchrisico wordt afgedekt.

Het aandeel van het pensioenfonds in de onderliggende activa en verplichtingen kan als volgt worden samengevat:

	2016	2015
Staatsobligaties	81.580	100.712
Renteswaps activa	55.872	16.029
Renteswaps passiva	-35.620	-15.779
Overig, per saldo	8.245	3.086
Totaal intrinsieke waarde	110.077	104.048

Overige activa en verplichtingen betreffen voornamelijk liquide middelen, vorderingen uit hoofde van gestort cash collateral en schulden uit hoofde van ontvangen cash collateral.

De resterende looptijd gebaseerd op de contractuele aflossingsdata van het aandeel in de onderliggende portefeuille staatsobligaties is als volgt:

	2016	2015
Korter dan 10 jaar	-	-
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	11.916	20.447
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	58.623	56.066
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	11.041	24.199
Langer dan 40 jaar	-	-
Totaal	81.580	100.712

De portefeuille bestaat volledig uit Duitse en Nederlandse staatsobligaties:

	2016	2015
Duitsland (AAA-rating)	40.587	49.161
Nederland (AAA-rating)	40.993	51.551
Totaal	81.580	100.712

Het aandeel van het pensioenfonds in de onderliggende portefeuille renteswaps kan als volgt worden weergegeven:

	Receiver swaps		Payer swaps		Netto positie	
	Contract- omvang	Markt- waarde	Contract- omvang	Markt- waarde	Contract- omvang	Markt- waarde
2016						
Korter dan 1 jaar	-	-	-	-	-	-
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	70.773	1.111	2.200	-163	68.573	948
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	27.613	1.309	148.037	-4.986	-120.424	-3.677
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	136.757	22.968	63.520	-2.627	73.237	20.341
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	103.739	5.660	85.958	-19.951	17.781	-14.291
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	30.363	10.940	11.734	1.277	18.629	12.217
Langer dan 40 jaar	11.243	4.714	-	-	11.243	4.714
Totaal	380.488	46.702	311.449	-26.450	69.039	20.252
2015						
Korter dan 1 jaar	-	-	4.672	-78	-4.672	-78
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	10.324	234	37.291	63	-26.967	297
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	9.167	155	40.602	1.585	-31.435	1.740
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	73.990	-780	39.338	1.861	34.652	1.081
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	77.964	-3.444	30.349	342	47.615	-3.102
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	27.670	652	4.806	782	22.864	1.434
Langer dan 40 jaar	5.691	-1.114	89	-8	5.602	-1.122
Totaal	204.806	-4.297	157.147	4.547	47.659	250

Receiver swaps zijn renteswaps waarbij een vaste rente wordt ontvangen en een variabele rente wordt betaald. Payer swaps zijn renteswaps waarbij een vaste rente wordt betaald en een variabele rente wordt ontvangen.

De renteswaps zijn niet-beursgenoteerde contracten.

Door middel van de receiver swaps wordt het rentemismatchrisico verkleind en door middel van de payer swaps wordt het rentemismatchrisico vergroot. Het effect van de totale portefeuille renteswaps is afdekking van het rentemismatchrisico.

5 Derivaten

Derivaten met een positieve marktwaarde zijn als een actiefpost in de balans opgenomen en derivaten met een negatieve marktwaarde zijn onder de verplichtingen opgenomen.

	2016	2015
Derivaten activa		
Valutaderivaten	66	232
Totaal	66	232
Derivaten passiva		
Valutaderivaten	304	51
Totaal	304	51

Het volgende overzicht geeft inzicht in de portefeuille per balansdatum:

	Contract- omvang	2016 Markt- waarde	Contract- omvang	2015 Markt- waarde
Valutatermijncontracten				
Gekocht	-	-	-	-
Verkocht	38.660	-238	33.324	181

De contracten zijn in dit overzicht aangeduid als verkocht indien de positie in euro's long is en de positie in vreemde valuta's short is.

De valutatermijncontracten zijn niet-beursgenoteerde contracten en hebben een looptijd korter dan een jaar. De contracten zijn afgesloten met het doel om het valutarisico af te dekken.

6 Vorderingen en overlopende activa pensioenen

	2016	2015
Werkgever	20	81
Totaal	20	81

De vorderingen hebben een resterende looptijd korter dan een jaar.

7 Vorderingen en overlopende activa beleggingen

	2016	2015
Dividenden	688	450
Dividendbelasting	9	159
Overige vorderingen en overlopende activa	95	92
Totaal	792	701

De vorderingen hebben een resterende looptijd korter dan een jaar.

8 Liquide middelen

Liquide middelen worden onderscheiden van banktegoeden die het karakter hebben van beleggingen of direct beschikbaar zijn om te worden belegd. Deze posten zijn begrepen in vastrentende waarden.

	2016	2015
Banktegoeden in rekening-courant	165	157
Totaal	165	157

De liquide middelen zijn vrij opeisbaar.

Passiva

9 Stichtingskapitaal en reserves

Overige reserves

	2016	2015
Stand begin van het jaar	34.712	50.926
Resultaat	10.842	-16.214
Stand eind van het jaar	45.554	34.712

Het stichtingskapitaal bedraagt (ongewijzigd) EUR 45,38.

De vermogenspositie wordt toegelicht in de risicoparagraaf op pagina 58 tot en met 63.

10 Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

De voorziening pensioenverplichtingen is als volgt samengesteld per categorie deelnemers:

		2016		2015
	Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag
Actieve deelnemers	974	116.938	958	104.736
Arbeidsongeschikte deelnemers	24	1.960	23	2.664
Gewezen deelnemers	735	53.512	692	42.779
Ingegaan ouderdomspensioen en prepensioen	356	112.259	352	109.648
Ingegaan partnerpensioen	162	17.817	165	17.110
Ingegaan wezenpensioen	8	121	10	130
Totaal pensioenuitkeringen	2.259	302.607	2.200	277.067
Administratiekosten en excassokosten		9.078		8.312
Totaal	2.259	311.685	2.200	285.379

De waarde van de voorziening pensioenverplichtingen naar resterende looptijd is als volgt:

	2016	2015
Korter dan 1 jaar	8.634	8.604
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	33.565	33.587
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	42.109	40.526
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	87.326	79.986
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	74.075	66.476
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	43.207	37.522
Langer dan 40 jaar	22.769	18.678
Totaal	311.685	285.379

De mutaties in de voorziening zijn als volgt:

	2016	2015
Stand begin van het jaar	285.379	270.555
Pensioenopbouw actieve en arbeidsongeschikte deelnemers	7.482	6.581
Opslag voor pensioenuitvoeringskosten	212	183
Toeslagverlening	-	430
Rentetoevoeging	-171	485
Wijziging rekenrente	27.321	12.535
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-8.473	-8.366
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	-253	-248
Pensioenrechten waardeoverdrachten, per saldo	299	235
Wijziging actuariële grondslagen	-207	3.697
Actuariële resultaten	-102	-800
Omzetting pensioenkapitaal in pensioenrechten	198	92
Stand eind van het jaar	311.685	285.379

Uit de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur ultimo 2016 kan voor het pensioenfonds een gemiddelde rekenrente van 1,37% (2015: 1,72%) worden afgeleid.

11 Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

	2016	2015
Totaal	1.406	1.427

De mutaties kunnen als volgt worden weergegeven:

	2016	2015
Stand begin van het jaar	1.427	1.467
Inleg premies	23	91
Rendement	160	-24
Omzetting in pensioenrechten	-204	-107
Stand eind van het jaar	1.406	1.427

12 Schulden en overlopende passiva pensioenen

	2016	2015
Herverzekeraar	215	-
Waardeoverdrachten	-	7
Pensioenuitkeringen	45	62
Belastingen en premies sociale verzekeringen	192	194
Overlopende passiva	4	-
Totaal	456	263

De schulden hebben een resterende looptijd korter dan een jaar.

13 Schulden en overlopende passiva beleggingen

	2016	2015
Af te wikkelen beleggingstransacties	-	4.996
Crediteuren	45	27
Overlopende passiva	45	23
Totaal	90	5.046

De schulden hebben een resterende looptijd korter dan een jaar.

Overige informatie

Beleggingen

De totale beleggingsportefeuille bedraagt EUR 358.916 duizend (2015: EUR 321.543 duizend) en is als volgt samengesteld:

	2016	2015
Vastgoed	26.727	32.730
Aandelen	60.632	50.156
Vastrentende waarden	161.016	138.773
Beleggingen ter afdekking renterisico	110.077	104.048
Derivaten activa	66	232
Derivaten passiva	-304	-51
Totaal beleggingen	358.214	325.888
Vorderingen	792	701
Schulden	-90	-5.046
Totaal	358.916	321.543

Marktwaaarde beleggingen

De marktwaaarde van de beleggingen wordt vastgesteld op basis van directe marktnoteringen, wordt afgeleid van directe marktnoteringen of wordt benaderd door middel van waarderingsmodellen en waarderingstechnieken.

Van directe marktnotering is sprake indien beleggingen worden verhandeld op één of meer actieve openbare markten.

Indien de waardering van beleggingen wordt afgeleid van directe marktnoteringen, worden de beleggingen gewaardeerd op basis van een model, waarbij alle inputvariabelen zijn gebaseerd op marktnoteringen. In geval van over-the-counter valutaderivaten betreffen deze variabelen met name valutakoersen en rentecurves. Tot deze categorie worden ook gerekend participaties in beleggingsfondsen die beleggen in beursgenoteerde aandelen, obligaties en renteswaps.

Indien de marktwaarde van beleggingen wordt vastgesteld door middel van waarderingmodellen en waarderingstechnieken, worden de inputvariabelen geschat door externe deskundigen in verband met het ontbreken van openbare marktgegevens.

	Directe markt- notering	Afgeleide markt- notering	Waarderings- modellen en -technieken	Totaal
2016				
Vastgoed	-	-	26.727	26.727
Aandelen	-	60.632	-	60.632
Vastrentende waarden	9.526	79.101	72.389	161.016
Beleggingen ter afdekking renterisico	-	110.077	-	110.077
Derivaten activa	-	66	-	66
Derivaten passiva	-	-304	-	-304
Totaal	9.526	249.572	99.116	358.214

2015				
Vastgoed	-	-	32.730	32.730
Aandelen	-	50.156	-	50.156
Vastrentende waarden	11.966	77.481	49.326	138.773
Beleggingen ter afdekking renterisico	-	104.048	-	104.048
Derivaten activa	-	232	-	232
Derivaten passiva	-	-51	-	-51
Totaal	11.966	231.866	82.056	325.888

Mutaties beleggingen

De mutaties in de portefeuilles vastgoed, aandelen en vastrentende waarden zijn als volgt:

	Vastgoed	Aandelen	Vastrentende waarden	Beleggingen ter afdekking renterisico	Totaal
2016					
Balanswaarde begin van het jaar	32.730	50.156	138.773	104.048	325.707
Aankopen	-	5.000	73.513	-	78.513
Verkopen	-6.418	-	-51.421	-19.576	-77.415
Waardeveranderingen	415	5.476	2.591	25.605	34.087
Mutatie liquiditeiten			-2.440		-2.440
Balanswaarde eind van het jaar	26.727	60.632	161.016	110.077	358.452

	Vastgoed	Aandelen	Vastrentende waarden	Beleggingen ter afdekking renterisico	Totaal
2015					
Balanswaarde begin van het jaar	36.906	45.012	115.478	125.232	322.628
Aankopen	-	2.500	16.500	5.996	24.996
Verkopen	-5.065	-	-	-20.500	-25.565
Waardeveranderingen	889	2.644	30	-6.680	-3.117
Mutatie liquiditeiten			6.765		6.765
Balanswaarde eind van het jaar	32.730	50.156	138.773	104.048	325.707

In de aan- en verkopen vastrentende waarden 2016 is begrepen een bedrag van EUR 51.421 duizend inzake een omruiling van twee beleggingsfondsen die beleggen in ondernemingsobligaties.

De mutaties in de portefeuille valutaderivaten (valutatermijncontracten) zijn als volgt:

	2016	2015
Balanswaarde begin van het jaar	181	-329
Afwikkeling	809	4.028
Waardeveranderingen	-1.228	-3.518
Balanswaarde eind van het jaar	-238	181
Derivaten activa	66	232
Derivaten passiva	-304	-51
Per saldo	-238	181

Investerings- en stortingsverplichtingen

Ultimo verslagjaar is geen sprake van investerings- of stortingsverplichtingen (2015: nihil).

Overige niet in de balans opgenomen verplichtingen

Langlopende contracten

Het pensioenfonds heeft een herverzekeringsovereenkomst afgesloten ter dekking van het overlijdensrisico voor de periode tot en met 31 december 2018. De totale verplichting voor de resterende looptijd bedraagt ongeveer EUR 600 duizend (2015: ongeveer EUR 900 duizend).

Achterstand in toeslagverlening

De actuariële waarde van de achterstand in toeslagverlening bedraagt totaal EUR 24.187 duizend (2015: EUR 20.906 duizend). De achterstand in toeslagverlening is een voorwaardelijke verplichting.

De opgelopen achterstand ten opzichte van de prijsindex heeft betrekking op de volgende jaren:

Jaar	Prijsindex	Toegekend	Verschil
1 januari 2017	0,40%	0,00%	0,40%
1 januari 2016	0,44%	0,16%	0,28%
1 januari 2015	0,75%	0,33%	0,42%
1 januari 2014	0,90%	0,15%	0,75%
1 januari 2013	1,98%	0,00%	1,98%
1 januari 2012	2,33%	0,00%	2,33%
1 januari 2011	1,38%	0,00%	1,38%

Jaarlijks neemt het bestuur een besluit over de toeslagverlening, inclusief de inhaal van de ontstane achterstand.

Risicobeheer

In het bestuursverslag worden de belangrijke risico's die het pensioenfonds loopt besproken en wordt ingegaan op het beleid dat wordt gevoerd om deze risico's te beheersen. In deze paragraaf van de jaarrekening worden voornamelijk de financiële risico's beschreven en gekwantificeerd.

Het belangrijkste risico van het pensioenfonds is het solvabiliteitsrisico. Dit is het risico dat het fonds op lange termijn de pensioenverplichtingen niet kan nakomen. De solvabiliteit wordt gemeten aan de hand van het verschil tussen het aanwezig eigen vermogen en het vereist eigen vermogen. Daarnaast wordt de dekkinggraad als solvabiliteitsratio gehanteerd. De dekkinggraad is de verhouding tussen de nettoactiva en het totaal van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds en de voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers.

Het vereist eigen vermogen wordt in beginsel berekend op basis van een scenarioanalyse zoals gebruikt in de standaardmethode voor de solvabiliteitstoets van DNB.

Het tekort van het aanwezig eigen vermogen ten opzichte van het vereist eigen vermogen, berekend op basis van de strategische beleggingsportefeuille ultimo verslagjaar, bedraagt EUR 2.386 duizend (2015: tekort EUR 12.646 duizend):

	2016	2015
Vereiste buffers		
• Rentemismatchrisico	3.394	5.122
• Vastgoedrisico en aandelenrisico	25.863	24.123
• Valutarisico	4.123	4.550
• Commodityrisico	-	-
• Kredietrisico	25.725	25.944
• Verzekeringstechnisch risico	11.564	10.480
• Liquiditeitsrisico	-	-
• Concentratierisico	-	-
• Operationeel risico	-	-
• Actief risico	-	-
Totaal	70.669	70.219
Diversificatie van risico's	-22.729	-22.861
Totaal vereist eigen vermogen	47.940	47.358
Aanwezig eigen vermogen	45.554	34.712
Tekort	2.386	12.646

Het vereist eigen vermogen van EUR 47.940 duizend (2015: EUR 47.358 duizend) komt overeen met een nominale dekkinggraad van 115,3% (2015: 116,5%). De actuele nominale dekkinggraad bedraagt 114,5% (2015: 112,1%). De nominale dekkinggraad is de verhouding tussen de nettoactiva en de totale pensioenverplichtingen (risico pensioenfonds en risico deelnemers).

Het minimaal vereist eigen vermogen bedraagt EUR 13.104 duizend (2015: EUR 12.197 duizend). Dit komt overeen met een nominale dekkingsgraad van 104,2% (2015: 104,3%).

Per 1 januari 2015 is met de invoering van het nFTK de zogenoemde beleidsdekkingsgraad geïntroduceerd, gedefinieerd als de (voortschrijdend) gemiddelde nominale dekkingsgraad van de laatste 12 maanden. De beleidsdekkingsgraad ultimo verslagjaar bedraagt 112,0% (2015: 113,8%).

De beleidsdekkingsgraad is in het kader van het nFTK bepalend voor:

- de toetsing aan het (strategisch) vereist eigen vermogen;
- het toepassen van eventuele kortingen;
- het indexeringsbeleid.

Op basis van de toetsing van de beleidsdekkingsgraad aan de met het (strategisch) vereist vermogen overeenkomende dekkingsgraad wordt vastgesteld of het pensioenfonds in een tekortsituatie verkeert en een herstelplan moet indienen bij DNB. Het herstelplan wordt jaarlijks geactualiseerd.

De ontwikkeling van de nominale dekkingsgraad kan als volgt worden geanalyseerd:

	2016	2015
Dekkingsgraad begin van het jaar	112,1%	118,8%
Premies	-0,2%	0,2%
Pensioenuitkeringen	0,2%	0,6%
Toeslagverlening pensioenrechten	0,0%	-0,1%
Resultaat beleggingen	13,2%	-0,5%
Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen	0,0%	-0,2%
Wijziging rekenrente voorziening pensioenverplichtingen	-11,0%	-3,2%
Wijziging actuariële grondslagen	0,1%	-3,6%
Overig	0,1%	0,1%
Dekkingsgraad eind van het jaar	114,5%	112,1%

In juni 2015 is het pensioenfonds in een situatie van reservetekort geraakt. In het vierde kwartaal van 2015 heeft het pensioenfonds ingevolge artikel 138 Pensioenwet een herstelplan ingediend. In het tweede kwartaal van 2016 is dit herstelplan vervroegd geactualiseerd en is het geactualiseerde herstelplan ingediend bij DNB. Het herstelplan is goedgekeurd door DNB.

In het actuele herstelplan is uitgewerkt hoe het pensioenfonds binnen de wettelijke termijn van 10 jaar vanaf 1 januari 2016 weer beschikt over het strategisch vereist vermogen getoetst aan de beleidsdekkingsgraad. Volgens het herstelplan wordt ruimschoots binnen de termijn van 10 jaar de tekortsituatie opgelost. De belangrijkste bron voor herstel van de dekkingsgraad is het verwachte overrendement (verschil tussen het behaalde rendement op de beleggingen en de benodigde rentetoevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen). Gedurende de eerste jaren van de looptijd van het herstelplan kan het pensioenfonds naar verwachting niet (volledig) indexeren. Hierbij volgt het pensioenfonds het reguliere sturingsbeleid overeenkomstig de wettelijke eisen (het zogenoemde toekomstbestendig indexeren).

De ontwikkeling van de dekkingsgraad ten opzichte van de prognose in het herstelplan is als volgt:

	Realisatie	Herstelplan
Dekkingsgraad begin van het jaar	112,1%	112,1%
Premies	-0,2%	-0,3%
Pensioenuitkeringen	0,2%	0,4%
Toeslagverlening pensioenrechten	0,0%	-0,7%
Resultaat beleggingen en verplichtingen (overrendement)	13,2%	3,9%
Wijziging rekenrente voorziening pensioenverplichtingen	-11,0%	0,0%
Wijziging actuariële grondslagen	0,1%	0,0%
Overig	0,1%	0,1%
Dekkingsgraad eind van het jaar	114,5%	115,5%

Het solvabiliteitsrisico wordt hierna toegelicht aan de hand van de in de solvabiliteitstoets van DNB onderkende risico's. Met uitzondering van het operationele risico, worden deze risico's aangemerkt als financiële risico's.

Rentemismatchrisico

Rentemismatchrisico is het verschil in rentegevoeligheid tussen de beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfondsen. Het rentemismatchrisico wordt afgedekt door de belegging in een zogenaamd liability driven beleggingsfonds. Dit beleggingsfonds belegt in langlopende staatsobligaties en neemt daarnaast posities in renteswaps in. Een daling van de marktrente leidt tot een stijging van de waarde van de voorziening pensioenverplichtingen, die voor het grootste deel wordt gecompenseerd door een waardestijging van de belegging in het liability driven beleggingsfonds (ceteris paribus). Door afdekking van het rentemismatchrisico is de vermogenspositie van het pensioenfonds minder gevoelig voor de ontwikkeling van de marktrente.

De effectiviteit van de afdekking bedraagt ultimo 2016 ongeveer 82% (2015: ongeveer 94%). Hierbij moet worden opgemerkt dat de toepassing van de UFR-methode voor de discontering van de pensioenverplichtingen een positief effect heeft op dit percentage. Op basis van de marktrente bedraagt de effectiviteit van de afdekking ultimo 2016 ongeveer 65% (2015: ongeveer 76%), binnen de gestelde bandbreedte van 60% tot 70% (2015: 75% tot 85%).

De rentegevoeligheid kan worden gemeten aan de hand van de modified duration. Dit is de met de contante waarde van rente en aflossing gewogen gemiddelde looptijd in jaren. De duration mismatch is het verschil tussen de duration van de pensioenverplichtingen en de naar omvang (ten opzichte van de pensioenverplichtingen) gewogen duration van de vastrentende waarden en het liability driven beleggingsfonds. De modified duration van de portefeuille vastrentende waarden en het liability driven beleggingsfonds tezamen, de voorziening pensioenverplichtingen en de duration mismatch zijn als volgt:

	2016	2015
Vastrentende waarden en beleggingen ter afdekking renterisico	17,6	17,8
Gewogen ten opzichte van voorziening pensioenverplichtingen	15,3	15,2
Voorziening pensioenverplichtingen	19,3	18,6
Mismatch	4,0	3,4

Een daling of stijging van de nominale marktrente met 1,0 procentpunt resulteert als gevolg van grote effectiviteit van de renteafdekking op basis van de rentetermijnstructuur DNB slechts in een geringe verandering van de nominale dekkingsgraad.

Vastgoedrisico en aandelenrisico

Vastgoedrisico is het risico dat de waarde van vastgoed en vastgoedaandelen verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen. Informatie over de spreiding van de portefeuille naar sector en regio is opgenomen in de toelichting op de balanspost vastgoed. De portefeuille vastgoed maakt ongeveer 7% (2015: ongeveer 10%) uit van de totale beleggingen.

Een waardedaling van de vastgoedbeleggingen met 30% resulteert in een daling van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 3 procentpunten (2015: ongeveer 3 procentpunten). Een waardestijging van de beleggingen in vastgoed met 30% daarentegen resulteert in een verbetering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 3 procentpunten (2015: ongeveer 3 procentpunten).

Aandelenrisico is het risico dat de waarde van aandelen verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen. Informatie over de spreiding van de portefeuille naar sector en regio is opgenomen in de toelichting op de balanspost aandelen. De aandelenportefeuille maakt ongeveer 17% (2015: ongeveer 16%) uit van de totale beleggingsportefeuille.

Een waardedaling van de aandelenportefeuille met 30% resulteert in een daling van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 6 procentpunten (2015: ongeveer 5 procentpunten). Een waardestijging van deze portefeuille met 30% resulteert in een verbetering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 6 procentpunten (2015: ongeveer 5 procentpunten).

Valutarisico

Valutarisico is het risico dat de waarde van beleggingen verandert als gevolg van veranderingen in valutakoersen.

Van de beleggingen luidt omgerekend EUR 54.033 duizend (2015: EUR 43.902 duizend) in een andere valuta dan de euro.

De valutapositie (uitgedrukt in euro's) kan als volgt worden geanalyseerd:

	Vastgoed	Aandelen	Vast- rentende waarden	Totaal	Valuta- afdekking	Netto positie
2016						
Amerikaanse dollar	-	23.907	-	23.907	-23.236	671
Japanse yen	-	1.818	-	1.818	-1.766	52
Britse pond	-	4.868	-	4.868	-4.898	-30
Zwitserse frank	-	2.301	-	2.301	-2.257	44
Zweedse kroon	1.617	755	-	2.372	-739	1.633
Overige valuta's	-	18.767	-	18.767	-5.764	13.003
Totaal	1.617	52.416	-	54.033	-38.660	15.373

2015

Amerikaanse dollar	-	20.515	-	20.515	-20.079	436
Japanse yen	-	1.729	-	1.729	-1.774	-45
Britse pond	-	4.305	-	4.305	-4.619	-314
Zwitserse frank	-	2.093	-	2.093	-2.147	-54
Zweedse kroon	1.078	636	-	1.714	-628	1.086
Overige valuta's	-	13.546	-	13.546	-4.077	9.469
Totaal	1.078	42.824	-	43.902	-33.324	10.578

Het valutarisico op beleggingen in Amerikaanse dollars, Japanse yens, Britse ponden, Zwitserse franken, Zweedse kronen, Hongkong dollars en Braziliaanse reals is afgedekt tegen de euro door middel van valutatermijncontracten. Posities in andere valuta's zijn niet afgedekt. Dit zijn voornamelijk valuta's van (andere) opkomende landen. Een deel van de onderliggende obligaties van een van de obligatiebeleggingsfondsen luidt in vreemde valuta's. Het valutarisico wordt binnen dit beleggingsfonds afgedekt naar de euro.

Een daling van alle valutakoersen ten opzichte van de euro met 25% resulteert in een daling van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 1 procentpunten (2015: ongeveer 1 procentpunten). Een stijging van alle valutakoersen ten opzichte van de euro met 25% resulteert in een verbetering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 1 procentpunten (2015: ongeveer 1 procentpunten).

Commodityrisico

Commodityrisico is het risico dat de waarde van commoditybeleggingen verandert als gevolg van veranderingen in de marktprijzen van desbetreffende (onderliggende) grondstoffen. Het fonds belegt niet in commodities of commodityderivaten, zodat geen sprake is van commodityrisico.

Kredietrisico

Kredietrisico is het risico dat tegenpartijen hun contractuele verplichtingen aan het pensioenfonds of de beleggingsfondsen waarin het pensioenfonds participeert niet nakomen. Informatie over de kredietwaardigheid van de portefeuille op basis van credit ratings en over de spreiding van de portefeuille naar sector en regio is opgenomen in de toelichting op de balansposten vastrentende waarden en beleggingen ter afdekking van het renterisico (liability driven beleggingsfondsen).

Verzekeringstechnisch risico

Het belangrijkste verzekeringstechnisch risico is het langlevensrisico. Dit is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld bij de vaststelling van de premie en de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen. Door toepassing van de AG-prognosetafels 2016 (2015: AG-prognosetafels 2014) met correcties voor ervaringssterfte wordt rekening gehouden met een toekomstige verbetering van de levensverwachting.

Het overlijdensrisico is het risico dat deelnemers overlijden vóór pensioendatum, in welk geval het pensioenfonds levenslang partnerpensioen en tijdelijk wezenpensioen moet uitkeren, waarvoor geen voorziening pensioenverplichtingen is gevormd. Dit risico is op excedentbasis herverzekerd bij een onder toezicht van DNB staande verzekeraar.

Tenslotte kan het arbeidsongeschiktheidsrisico worden onderscheiden. Dit is in beginsel het risico dat meer deelnemers arbeidsongeschikt worden dan gemiddeld verondersteld bij de vaststelling van de risicopremie voor arbeidsongeschiktheid. Het pensioenfonds brengt hiervoor echter geen risicopremie in

rekening en heeft geen voorziening voor toekomstige premievrije opbouw opgenomen. Bij arbeidsongeschiktheid wordt weliswaar de pensioenopbouw geheel of gedeeltelijk voortgezet, maar hiervoor betaalt de werkgever de benodigde premie in het jaar van pensioenopbouw. De premievrije pensioenopbouw is afhankelijk van de premiebetaling door de werkgever, zodat voor het fonds geen sprake is van arbeidsongeschiktheidsrisico.

Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat onvoldoende liquide middelen beschikbaar zijn om op korte termijn aan de verplichtingen (voornamelijk de pensioenuitkeringen) te kunnen voldoen. Dit risico is onder normale omstandigheden nagenoeg afwezig, omdat de pensioenuitkeringen nog langdurig kunnen worden voldaan uit de ontvangen premies en directe beleggingsopbrengsten en bovendien nagenoeg de gehele beleggingsportefeuille bestaat uit liquide vermogenstitels. Dit neemt niet weg dat ingenomen derivatenposities kunnen leiden tot de contractuele verplichting tot bijstorting. Het liquiditeitsrisico wordt overeenkomstig het standaardmodel van DNB op nihil gesteld.

Concentratierisico

Concentratierisico kan optreden als een goede spreiding van beleggingen of pensioenverplichtingen ontbreekt. In het standaardmodel van DNB voor de bepaling van het vereist eigen vermogen is het concentratierisico gelijkgesteld aan nihil. Het pensioenfonds voldoet aan deze veronderstelling van een voldoende gediversifieerde beleggingsportefeuille en een voldoende evenwichtige demografische opbouw van de populatie. Indirect is ongeveer 11% (2015: 15%) van de totale beleggingsportefeuille geïnvesteerd in Duitse staatsobligaties en is ongeveer 12% (2015: 16%) geïnvesteerd in Nederlandse staatsobligaties. Op grond van de kredietwaardigheid van deze landen wordt het concentratierisico overeenkomstig het standaardmodel van DNB op nihil gesteld.

Operationeel risico

Het operationeel risico is het risico dat optreedt bij de uitvoering van de pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten, als gevolg van niet afdoende of falende interne processen, menselijk gedrag en systemen of als gevolg van externe gebeurtenissen. Dit risico wordt beperkt door de ISAE 3402-rapportages die het pensioenfonds van de diverse uitvoerders ontvangt. Het operationeel risico wordt overeenkomstig het standaardmodel van DNB op nihil gesteld.

Actief risico

Actief risico is het risico dat het rendement van een beleggingsportefeuille afwijkt van de voor deze beleggingsportefeuille gehanteerde benchmark. Op basis van een ALM-studie wordt een strategische beleggingsmix bepaald. Ter beoordeling van de relatieve beleggingsresultaten wordt voor de afzonderlijke beleggingscategorieën binnen de totale beleggingsportefeuille een benchmark bepaald, die worden geaggregeerd op portefeuilleniveau. Door middel van zowel actief beheer van de onderscheiden afzonderlijke beleggingsportefeuilles per assetcategorie (selectie van individuele vermogenstitels) als actief beheer van de totale portefeuille (afwijking van de strategische mix) wordt actief risico aangegaan. De benchmarkportefeuille dient dus als referentiekader voor de beoordeling van de relatieve beleggingsresultaten. In de standaardtoets van DNB wordt met ingang van 1 januari 2015 rekening gehouden met het actief risico. Het actief risico wordt overeenkomstig het standaardmodel van DNB op nihil gesteld, omdat alleen passief in aandelen wordt belegd.

Toelichting op de rekening van baten en lasten

(bedragen in duizenden euro's)

Baten en lasten pensioenactiviteiten

14 Premies voor risico pensioenfonds

	2016	2015
Werkgeversdeel	6.523	6.673
Werknemersdeel	1.378	1.587
FVP	-	2
Totaal	7.901	8.262

De werkgeverspremie over 2016 is gebaseerd op een doorsneepremie van 14,0% (2015: 14,0%) van het pensioensalaris. De (meeste) actieve deelnemers betalen een werknemerspremie gelijk aan 7,0% (2015: 7,0%) van de pensioengrondslag (pensioensalaris verminderd met de franchise). Het pensioensalaris is gemaximeerd op EUR 60 duizend (2015: EUR 60 duizend).

De feitelijke premie, exclusief de premie voor risico deelnemers (inleg beschikbare-premieregeling), bedraagt EUR 7.901 duizend (2015: EUR 8.262 duizend).

De kostendekkende premie overeenkomstig artikel 128 lid 1 Pensioenwet, exclusief de premie voor risico deelnemers, bedraagt EUR 8.963 duizend (2015: EUR 7.488 duizend). De kostendekkende premie is als volgt samengesteld:

	2016	2015
Pensioenopbouw	7.070	6.114
Risicopremie overlijden	412	467
Opslag voor pensioenuitvoeringskosten	212	183
Solvabiliteitsopslag	1.269	724
Totaal	8.963	7.488

Deze premie wordt berekend op basis van de rentetermijnstructuur DNB primo verslagjaar. Voor 2016 bedraagt de afgeleide gemiddelde marktrente voor de kostendekkende premie 2,03% (2015: 2,34%).

De gedempte kostendeekkende premie volgens artikel 128 lid 2 Pensioenwet, exclusief de premie voor risico deelnemers, bedraagt EUR 7.529 duizend (2015: EUR 6.575 duizend). De kostendeekkende premie is als volgt samengesteld:

	2016	2015
Pensioenopbouw	5.907	5.355
Risicopremie overlijden	379	423
Opslag voor pensioenuitvoeringskosten	177	161
Solvabiliteitsopslag	1.066	636
Totaal	7.529	6.575

Voor de bepaling van deze gedempte kostendeekkende premie wordt als rekenrente het gemiddelde volgens de rentetermijnstructuur DNB over de voorgaande drie jaren gehanteerd. Voor 2016 bedraagt de gehanteerde rekenrente 2,58% (2015: 2,74%).

De feitelijke premie van EUR 7.901 duizend (2015: EUR 8.262 duizend) wordt jaarlijks getoetst aan een gedempte kostendeekkende premie. De feitelijke premie is EUR 372 duizend hoger (2015: EUR 1.686 duizend hoger) dan de gedempte kostendeekkende premie.

15 Premies voor risico deelnemers

De premies voor risico deelnemers hebben betrekking op de vrijwillige pensioenspaarregeling.

	2016	2015
Werknemersdeel	23	91
Totaal	23	91

16 Waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds

Hieronder is opgenomen het saldo van inkomende bedragen uit hoofde van overgenomen pensioenverplichtingen en uitgaande bedragen uit hoofde van overgedragen pensioenverplichtingen.

	2016	2015
Inkomende waardeoverdrachten	395	243
Uitgaande waardeoverdrachten	-133	-384
Saldo	262	-141

17 Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuarieel berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en partnerpensioen. De pensioenopbouw wordt berekend op basis van de rentetermijnstructuur DNB primo verslagjaar.

	2016	2015
Pensioenopbouw actieve deelnemers	7.482	6.581
Toekomstige pensioenuitvoeringskosten	212	183
Totaal	7.694	6.764

18 Toeslagverlening

	2016	2015
Actieve deelnemers	-	162
Gewezen deelnemers	-	64
Gepensioneerden	-	204
Totaal	-	430

De pensioenrechten van actieve deelnemers, de premievrije pensioenrechten van gewezen deelnemers en de ingegane pensioenen zijn per 1 januari 2017 niet verhoogd (1 januari 2016: verleende toeslag 0,16%). De toeslagverlening per 1 januari van het volgende jaar is opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen ultimo verslagjaar.

19 Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de rentetermijnstructuur DNB per balansdatum. Aan de voorziening pensioenverplichtingen wordt rente toegevoegd op basis van de éénjaarsrente volgens deze rentetermijnstructuur primo verslagperiode.

	2016	2015
Totaal	-171	485

De in het verslagjaar aan de voorziening pensioenverplichtingen toegevoegde rente is gebaseerd op de éénjaarsrente van negatief 0,06% (2015: 0,18%).

20 Wijziging rekenrente

De waarde van de pensioenverplichtingen verandert onder invloed van veranderingen in de rekenrente.

	2016	2015
Totaal	-27.321	-12.535

De afgeleide rekenrente is in 2016 gedaald van 1,72% tot 1,37% en is in 2015 gedaald van 1,92% tot 1,72%.

Het effect van de wijzigingen in de methodiek van de rentetermijnstructuur van DNB in 2015 bedraagt totaal EUR 4.121 duizend en is opgenomen onder wijziging actuariële grondslagen. Dit bedrag bestaat uit het effect van de afschaffing van de driemaandsmiddeling van EUR 3.222 duizend (bate) en het effect van de wijziging in de UFR-methodiek van EUR 7.343 duizend (last).

21 Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Toekomstige pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuariëel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De hieronder opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen en kosten van de verslagperiode.

	2016	2015
Onttrekking pensioenuitkeringen	8.473	8.366
Onttrekking pensioenuitvoeringskosten	253	248
Totaal	8.726	8.614

22 Pensioenrechten waardeoverdrachten

Hieronder zijn opgenomen de toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van pensioenrechten met betrekking tot inkomende waardeoverdrachten en de onttrekking aan de voorziening uit hoofde van pensioenrechten met betrekking tot uitgaande waardeoverdrachten.

	2016	2015
Pensioenrechten inkomende waardeoverdrachten	-432	-742
Pensioenrechten uitgaande waardeoverdrachten	133	507
Saldo	-299	-235

Van de pensioenrechten met betrekking tot inkomende waardeoverdrachten in 2015 van totaal EUR 742 duizend heeft een bedrag van ongeveer EUR 400 duizend betrekking op voorgaande jaren.

23 Wijziging actuariële grondslagen

De actuariële grondslagen zijn de uitgangspunten en veronderstellingen waarop de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is gebaseerd. Onder wijziging actuariële grondslagen is het effect van aanpassing van de bestandsgrondslagen, economische grondslagen en kostengrondslagen op de voorziening opgenomen.

	2016	2015
Levensverwachting	-47	-
Rekenrente (rentetermijnstructuur DNB)	-	-4.121
Overig	254	424
Totaal	207	-3.697

Het effect van de wijziging van de levensverwachting is als volgt samengesteld:

	2016	2015
Overgang op prognosetafels AG 2016	-565	-
Wijziging correctiefactoren	518	-
Totaal	-47	-

Ultimo 2016 is overgegaan op nieuwe generatietafels van het Actuarieel Genootschap. Hierop worden correcties toegepast in verband met afwijkende overlevingskansen van de werkende bevolking ten opzichte van de overlevingskansen van de totale bevolking. Deze correctiefactoren zijn eveneens opnieuw vastgesteld.

Het effect van de wijziging van de rekenrente is als volgt samengesteld:

	2016	2015
Afschaffing driemaandsmiddeling marktrente	-	3.222
Wijziging UFR-methodiek	-	-7.343
Totaal	-	-4.121

In 2015 heeft DNB twee wijzigingen in de rentetermijnstructuur doorgevoerd. Tot 1 januari 2015 werd op de marktrente voor looptijden tot en met 20 jaar een driemaandsmiddeling toegepast, die per 1 januari 2015 is vervallen. Daarnaast is per 15 juli 2015 de UFR-methodiek gewijzigd. Tot deze datum was de UFR vastgesteld op een vaste rente van 4,2%. Vanaf deze datum wordt de UFR vastgesteld op basis van de werkelijke maandelijkse 20-jaarsforwardrentes in de voorgaande 10 jaar.

In 2016 zijn de gehanteerde partnerfrequenties geactualiseerd op basis van de huishoudensprognose 2016-2060 van het CBS. Dit resulteert in een vrijval van de voorziening pensioenverplichtingen van EUR 218 duizend. De nu veronderstelde partnerfrequentie is lager dan de voorheen gehanteerde veronderstelling, die was gebaseerd op gehuwdheidsfrequenties van (eveneens) de gehele Nederlandse bevolking in de periode 1985-1990.

In het verslagjaar is opnieuw de opslag op het opgebouwde (latente) partnerpensioen voor wezenpensioen verlaagd, namelijk van 1,25% naar 1,0% (2015: verlaging van 5,0% naar 1,25%). Het effect hiervan op de voorziening pensioenverplichtingen bedraagt EUR 36 duizend (2015: EUR 424 duizend).

24 Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

Onder overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen zijn opgenomen: actuariële resultaten en mutaties in de pensioenverplichtingen die niet onder een ander hoofd zijn opgenomen.

	2016	2015
Actuariële resultaten	102	800
Omzetting pensioenkapitaal in pensioenrechten	-198	-92
Totaal	-96	708

De actuariële resultaten zijn als volgt samengesteld:

	2016	2015
Kortlevenrisico	626	-283
Langlevenrisico	-305	563
Sterfte, per saldo	321	280
Overig, per saldo	-219	520
Totaal	102	800

De overige actuariële resultaten van per saldo EUR 219 duizend verlies bestaan voornamelijk uit een toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen in verband met de toekenning van een partnerpensioen. Destijds is bij pensioeningang van het ouderdomspensioen het partnerpensioen ten onrechte vrijgevallen. De overige actuariële resultaten in 2015 van per saldo EUR 520 duizend winst bestonden voornamelijk uit een vrijval van de voorziening voor niet ingegaan partnerpensioen. Dit was eveneens een correctie met betrekking tot voorgaande jaren. Een aantal eerder als in leven geregistreerde partners van pensioengerechtigden met ouderdomspensioen bleek inmiddels overleden.

25 Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

	2016	2015
Inleg premies	-23	-91
Rendement	-160	24
Omzetting in pensioenrechten	204	107
Totaal	21	40

26 Pensioenuitkeringen

	2016	2015
Ouderdomspensioen	6.739	6.427
Prepensioen	327	493
Partnerpensioen	1.349	1.316
Wezenpensioen	26	23
Totaal periodieke pensioenuitkeringen	8.441	8.259
Totaal afkopen pensioenen	43	51
Totaal	8.484	8.310

27 Herverzekeringen

	2016	2015
Premies herverzekering	-332	-309
Uitkeringen herverzekering	118	359
Saldo	-214	50

28 Overige baten en lasten pensioenactiviteiten

	2016	2015
Overige baten	-	3
Overige lasten	-1	-1
Saldo	-1	2

Baten en lasten beleggingsactiviteiten

29 Beleggingsopbrengsten

	Direct	Indirect	Kosten	Totaal
2016				
Vastgoed	1.214	415	-14	1.615
Aandelen	-	5.476	-116	5.360
Vastrentende waarden	3.703	2.591	-102	6.192
Beleggingen ter afdekking renterisico	684	25.605	-289	26.000
Valutaderivaten	-	-1.228	-	-1.228
Subtotaal	5.601	32.859	-521	37.939
Niet toegerekende kosten vermogensbeheer			-299	-299
Totaal	5.601	32.859	-820	37.640

2015

Vastgoed	1.345	889	-	2.234
Aandelen	-	2.644	-65	2.579
Vastrentende waarden	4.000	30	-98	3.932
Beleggingen ter afdekking renterisico	515	-6.680	-217	-6.382
Valutaderivaten	-	-3.518	-	-3.518
Subtotaal	5.860	-6.635	-380	-1.155
Niet toegerekende kosten vermogensbeheer			-229	-229
Totaal	5.860	-6.635	-609	-1.384

De directe beleggingsopbrengsten betreffen rente, door beleggingsfondsen uitgekeerd dividend en van beheerders van beleggingsfondsen ontvangen rebates.

De indirecte beleggingsopbrengsten betreffen waardeveranderingen inclusief valutakoersverschillen.

De hiervoor weergegeven kosten van vermogensbeheer betreffen de rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten. De kosten die ten laste van beleggingsfondsen komen zijn hierin niet begrepen, maar zijn onderdeel van de waardeveranderingen. De ten laste van de beleggingsfondsen komende kosten kunnen worden onderscheiden in kosten van vermogensbeheer (vergoeding beheer beleggingen, bewaarloon en overige kosten) en transactiekosten. In de waardeveranderingen van de valutaderivaten zijn eveneens transactiekosten begrepen.

De kosten van vermogensbeheer die direct ten laste van het pensioenfonds komen, maar niet zijn toegerekend aan de beleggingscategorieën, kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	2016	2015
Administratie en rapportage	117	112
Advies	118	66
Overig	64	51
Totaal	299	229

De niet rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten, die onderdeel zijn van de waardeveranderingen van de beleggingen, kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	2016	2015
Vastgoed	397	475
Aandelen	52	47
Vastrentende waarden	862	746
Beleggingen ter afdekking renterisico	692	550
Totaal	2.003	1.818

Dit betreft de onderliggende kosten van de beleggingsfondsen. Deze kosten kunnen slechts door middel van schattingen worden vastgesteld.

De totale kosten vermogensbeheer (exclusief transactiekosten) bedragen EUR 1.886 duizend (2015: EUR 1.697 duizend). De kosten kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	2016	2015
Aan beleggingscategorieën toegerekende beheervergoedingen	521	380
Niet aan beleggingscategorieën toegerekende kosten	299	229
Totaal aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten	820	609
Totaal door het pensioenfonds ontvangen rebates	-937	-730
Per saldo direct ten gunste van het pensioenfonds	-117	-121
Totaal onderliggende kosten beleggingsfondsen	2.003	1.818
Totaal	1.886	1.697

De transactiekosten, die onderdeel zijn van de waardeveranderingen van de beleggingen, bedragen totaal EUR 28 duizend (2015: EUR 13 duizend). Dit betreft de aan beleggingsfondsen betaalde in- en uitstapkosten.

De transactiekosten kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	2016	2015
Vastgoed	-	-
Aandelen	5	3
Vastrentende waarden	-	-
Beleggingen ter afdekking renterisico	23	10
Totaal	28	13

Overige informatie

Verbonden partijen

De werkgever en de bestuursleden worden aangemerkt als verbonden partijen.

Tussen het pensioenfonds en de werkgever is een uitvoeringsovereenkomst inzake de financiering en de uitvoering van de pensioenregeling gesloten.

De kosten van de uitvoering van de pensioenregeling zijn voor rekening van de werkgever. De kosten die ten laste van de werkgever zijn gekomen bedragen EUR 599 duizend (2015: EUR 617 duizend).

Het pensioenfonds heeft geen leningen verstrekt aan bestuursleden en heeft ook anderszins geen vorderingen op bestuursleden. Inzake de beloning van bestuurders wordt verwezen naar de paragraaf Bezoldiging bestuurders hierna.

Medewerkers

Het pensioenfonds heeft geen personeel in dienst.

Bezoldiging bestuurders

De bestuurders van het pensioenfonds die niet in dienst zijn van de werkgever ontvangen een vergoeding, die voor rekening van de werkgever komt.

Honorarium onafhankelijke accountant

De accountantshonoraria zoals bedoeld in artikel 382a Titel 9, Boek 2 BW bedragen:

	2016	2015
Controle van de jaarrekening	39	36
Overige controleopdrachten	-	3
Totaal	39	39

Belastingen

Het pensioenfonds is op grond van de aard van de activiteiten vrijgesteld van belastingheffing voor de vennootschapsbelasting.

Toeziethouder

DNB heeft in 2016 en 2015 aan het pensioenfonds geen boetes of dwangsommen opgelegd.

Gebeurtenissen na balansdatum

Er is geen sprake van gebeurtenissen na balansdatum met belangrijke financiële gevolgen, zoals bedoeld in artikel 380a Titel 9, Boek 2 BW

Hilversum, 16 juni 2017

ir C.A. Wisse	voorzitter
F.T. van der Aa	secretaris
drs. H.E. Niekus-van Waveren	penningmeester
G.P.C. Aarts	lid
drs. J.A. Ambergen	lid
E.G.M. Brundel	lid

7. Overige gegevens

Actuariële verklaring

De actuariële verklaring is opgenomen op pagina 75

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

De controleverklaring is opgenomen op pagina 77

Resultaatbestemming volgens statuten

Conform artikel 3 van de statuten wordt het maken van winst niet beoogd. Dientengevolge zal het saldo van baten en lasten ten gunste dan wel ten laste van de algemene reserve worden gebracht. Het resultaat over boekjaar 2016 is ten gunste van de algemene reserve gebracht.

Gebeurtenissen na balansdatum

In mei 2016 heeft de DNB haar goedkeuring verleend aan de voorgenomen waardeoverdracht van het APR kapitaal. De waardeoverdracht zal in de zomer van 2016 worden uitgevoerd.

De heer Pieter Berge heeft te kennen gegeven zijn functie in het Verantwoordingsorgaan neer te leggen. Het traject om een nieuwe vertegenwoordiger vanuit de gepensioneerder te benoemen is nu in volle gang.

In april is besloten afscheid te nemen van een van onze vermogensbeheerders, Blackrock, en over te stappen naar fondsen van Northern Trust.

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting IFF Pensioenfonds te Hilversum is aan Milliman Pensioenen v.o.f. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2016.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting IFF Pensioenfonds, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds. Dit geldt tevens voor andere actuarissen en deskundigen die werkzaam zijn bij Milliman Pensioenen v.o.f.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 2.335.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 311.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de Prudent-Person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken, en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar niet lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet met uitzondering van artikel 132; het pensioenfonds beschikt niet over het vereist eigen vermogen.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch ten minste gelijk aan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting IFF Pensioenfonds is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie van Stichting IFF Pensioenfonds is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

Amsterdam, 16 juni 2017

drs. R.K. Sagoenie AAG
verbonden aan Milliman Pensioenen v.o.f.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Stichting IFF Pensioenfonds

Verklaring over de jaarrekening 2016

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het stichtingskapitaal en de reserves van Stichting IFF Pensioenfonds op 31 december 2016 en van het saldo van baten en lasten over 2016 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

Wat we hebben gecontroleerd

Wij hebben de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening 2016 van Stichting IFF Pensioenfonds te Hilversum ('de stichting') gecontroleerd. De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2016;
- de staat van baten en lasten over 2016; en
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

Het stelsel voor financiële verslaggeving dat is gebruikt voor het opmaken van de jaarrekening is Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de paragraaf 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Onafhankelijkheid

Wij zijn onafhankelijk van Stichting IFF Pensioenfonds zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assuranceopdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA). Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag;
- de overige gegevens;

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening en de accountantscontrole

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor:

- het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW; en voor
- een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van het genoemde verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Ons controleoordeel beoogt een redelijke mate van zekerheid te geven dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat. Een redelijke mate van zekerheid is een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle afwijkingen ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Een meer gedetailleerde beschrijving van onze verantwoordelijkheden is opgenomen in de bijlage bij onze controleverklaring.

Amsterdam, 16 juni 2017
PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Origineel getekend door
drs. L.H.J. Oosterloo RA

Bijlage bij onze controleverklaring over de jaarrekening 2016 van Stichting IFF Pensioenfonds

In aanvulling op wat is vermeld in onze controleverklaring hebben wij in deze bijlage onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening nader uiteengezet en toegelicht wat een controle inhoudt.

De verantwoordelijkheden van de accountant voor de controle van de jaarrekening

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze doelstelling is om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dat de jaarrekening vrij van materiële afwijkingen als gevolg van fouten of fraude is. Onze controle bestond onder andere uit:

- Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- Het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een organisatie haar continuïteit niet langer kan handhaven.
- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen en het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

8. Trefwoorden

Actuaris

Adviserende: Adviseur, gespecialiseerd in de (levens)verzekeringswiskunde.

Waarmerkende: De actuaris die bevoegd is tot het waarmerken van de actuariële staten.

Beleggingsopbrengsten

De beleggingsopbrengsten en -winsten worden op diverse manieren omschreven. Onderstaand de verklaring van de begrippen, welke in dit jaarverslag worden gebruikt.

Directe beleggingsopbrengsten:

Alle opbrengsten uit exploitatie onroerende goederen, dividenden en rente.

Indirecte beleggingsopbrengsten:

Alle resultaten bij verkoop van beleggingen, alsmede herwaardering van de beleggingen op beurskoers per einde van het boekjaar.

Contante waarde van de pensioenverplichtingen

Het bedrag dat op dit moment nodig is om in de toekomst een of meer betalingen mee te kunnen verrichten, waarbij rekening is gehouden met rente en – als het gaat om uitkeringen op basis van levensverzekeringen – met actuariële grondslagen.

Dagelijks Bestuur

De voorzitter, secretaris en penningmeester van het fonds

Dekkingsgraad

De verhouding tussen enerzijds de contante waarde van de op dat moment geldende reglementaire pensioenaanspraken en anderzijds het aanwezige vermogen. Het aanwezige vermogen is de som van de contante waarde van pensioenaanspraken die op dat moment zijn gefinancierd en de eventuele algemene en extra reserve.

Directie

De Directie van International Flavors & Fragrances I.F.F. (Nederland) B.V.

Financieel toetsingskader

Benaming van het nieuwe toezichtregime dat per 1 januari 2007 van toepassing is op de financiële positie en het financiële beleid van pensioenfondsen en verzekeringsmaatschappijen. De nieuwe waarderingsmethoden zullen de huidige Actuariële Principes Leven en Actuariële Principes Pensioenfondsen vervangen. Het nieuwe toezichtregime is ook verankerd in de Pensioenwet.

Fonds

Stichting IFF Pensioenfonds, voorheen Stichting pensioenfonds voor het personeel van International Flavors & Fragrances I.F.F. (Nederland) B.V.

Franchise

Het deel van het pensioensalaris, dat niet meetelt voor de pensioenopbouw bij het fonds. Over dit deel van het salaris verzorgt de overheid het pensioen middels AOW en mogelijk Anw.

Gewezen deelnemers

Personen, die voor de pensioendatum, anders dan wegens overlijden, de deelneming in het fonds hebben beëindigd en premievrije rechten hebben verworven op ouderdomspensioenen op 65-jarige leeftijd en eventueel nabestaandenpensioenen bij overlijden.

Nabestaanden

Onder nabestaanden worden verstaan de echtgenoot, echtgenote of partner van een overleden actieve, gewezen of gepensioneerde deelnemer.

Onbepaalde partner

De methode, waarbij iedere deelnemer geacht wordt gehuwd te zijn met een partner met een vast leeftijdsverschil.

Overlevingstafel

Een van de meest belangrijke gegevens die nodig zijn bij de bepaling van de pensioenlasten is de te bereiken leeftijd; ofwel de kans van overleven tot een bepaalde leeftijd (overlevingskans). De overlevingstafel is een tabel die de overlevingskans weergeeft op grond van waarnemingen in een bepaalde periode.

Partner

Onder partner wordt verstaan de ongehuwde persoon van 18 jaar of ouder met wie de ongehuwde deelnemer samenleeft, mits er geen bloed- of aanverwantschap in de rechte lijn bestaat, er een notarieel verleden samenlevingscontract is opgesteld en de samenwoning ten minste een jaar bestaat.

Premievrije rechten

De bij beëindiging van de deelneming voor de pensioendatum (bij ontslag) verworven pensioenrechten.

Rekenrente

De rente waarvan men uitgaat bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen.

Risicodragend

Onder risicodragend vermogen, ook wel zakelijke waarden genoemd, wordt verstaan de beleggingen waarvan niet met zekerheid vaststaat of en zo ja wanneer het geïnvesteerde vermogen wordt terugontvangen. Ook is vooraf niet bekend wat de vergoeding voor het gebruik van dat vermogen zal zijn. De praktijk leert dat op lange termijn het rendement gunstiger is dan dat op risicomijdend vermogen.

Risicomijdend

Onder risicomijdend vermogen wordt verstaan de beleggingen waarvan de hoogte van het terug te ontvangen bedrag en het tijdstip waarop dat zal gebeuren van tevoren afgesproken zijn. Ook de hoogte van de vergoeding voor het gebruik van het vermogen is bekend. In het algemeen is het rendement lager dan bij risicodragend vermogen. Door het wijzigen van de rentestand kan de marktwaarde van obligaties van jaar tot jaar aanzienlijk veranderen, zodat wel degelijk enig risico wordt gelopen.

Vennootschap

International Flavors & Fragrances I.F.F. (Nederland) B.V.

Onder de vennootschap vallen de volgende juridische entiteiten:

International Flavors & Fragrances I.F.F. (Nederland) Holding B.V.

Aromatics Holding Ltd.

9. Afkortingen

AAG	Actuaris Actuarieel Genootschap
ABTN	Actuariële bedrijfstechnische nota
ALM	Asset Liability Management
AnW	Algemene nabestaandenwet
AOW	Algemene ouderdomswet
APR	Aanvullend Pensioen Reglement
BAC	Beleggingsadviescommissie
BW	Burgerlijk Wetboek
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
DNB	De Nederlandsche Bank
FTK	Financieel toetsingskader
IFF	International Flavors & Fragrances I.F.F. (Nederland) B.V.
MSCI	Morgan Stanley Capital International
VO	Verantwoordingsorgaan
WM	World Market